

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ

Факультет економіки, бізнесу та міжнародних відносин  
Кафедра соціального забезпечення та податкової політики

## **КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА**

на тему «Регулювання доходів населення України»

Виконала: студентка групи СЗ-20-2  
Спеціальність 232 «Соціальне забезпечення»  
Полікарпова Д. Д.

Керівник Дулік Т. О., к. е. н., доцент,  
доцент кафедри соціального забезпечення  
та податкової політики

Рецензент Новікова Л. Ф., к. е. н., доцент,  
доцент кафедри фінансів, банківської справи  
та страхування Університету митної справи та  
фінансів

Дніпро – 2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ

Факультет економіки, бізнесу та міжнародних відносин  
Кафедра соціального забезпечення та податкової політики  
Ступінь вищої освіти бакалавр  
Спеціальність 232 «Соціальне забезпечення»  
(шифр і назва)

**ЗАТВЕРДЖУЮ**  
**Завідувач кафедри**

“ \_\_\_\_\_ ” \_\_\_\_\_ 2024 р.

**ЗАВДАННЯ**  
**НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ**

Полікарпової Діани Денисівни

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи «Регулювання доходів населення України»  
Керівник роботи Дулік Т. О., к. е. н., доцент, доцент кафедри соціального забезпечення та податкової політики,

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджена наказом УМСФ від “16” січня 2024 р. № 32 кс

2. Строк подання студентом роботи \_\_\_\_\_
3. Вихідні дані до роботи нормативно-правові акти з питань формування доходів населення, статистична інформація з офіційних веб-сайтів Державної служби статистики України, Міністерства фінансів України, Пенсійного фонду України, матеріали періодичних та інтернет-видань.
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити)
  1. Теоретичні основи формування доходів населення;
  2. Аналіз сучасного стану регулювання доходів населення України;
  3. Проблеми та перспективи регулювання доходів населення .
5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень) 5 таблиць, 10 рисунків.
6. Дата видачі завдання “16” січня 2024 р.

## КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вибір та закріплення теми кваліфікаційної роботи	Грудень 2023 – січень 2024 рр.	Виконано
2.	Збір та обробка літературних джерел за темою дослідження	Січень 2024 р.	Виконано
3.	Складання плану роботи	Січень 2024 р.	Виконано
4.	Написання основних розділів роботи	Січень – травень 2024 р.	Виконано
5.	Консультації з науковим керівником	Згідно з графіком консультацій	Виконано
6.	Оформлення кваліфікаційної роботи, надання її науковому керівнику, отримання відгуку	Травень 2024 р.	Виконано
7.	Підготовка доповіді та демонстраційних матеріалів до роботи	Травень 2024 р.	Виконано
8.	Здача кваліфікаційної роботи на кафедрі	Травень 2024 р.	Виконано
9.	Захист роботи	Червень 2024 р.	

Студент \_\_\_\_\_  
( підпис )

Полікарпова Д. Д.  
(прізвище та ініціали)

Керівник \_\_\_\_\_  
( підпис )

Дулік Т. О.  
(прізвище та ініціали)

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ**

**АНОТАЦІЯ**

Полікарпова Д. Д. Регулювання доходів населення України.  
Кваліфікаційна робота на здобуття ступеня вищої освіти «Бакалавр» за спеціальністю 232 «Соціальне забезпечення». Університет митної справи та фінансів, Дніпро, 2024.

Кваліфікаційна робота складається з вступу, 3 розділів, висновків. Робота викладена на 48 сторінках, містить 5 таблиць, 10 рисунків. Список використаних джерел містить 46 найменувань.

Зміст анотації:

У кваліфікаційній роботі досліджується система регулювання доходів населення України. Аналізуються чинні механізми державного впливу на рівень та диференціацію доходів, їх переваги та недоліки. У роботі комплексно висвітлюються теоретичні засади регулювання доходів. Проводиться аналіз динаміки та структури доходів населення України, рівня бідності, нерівності доходів. На основі проведеного аналізу розробляються конкретні заходи та пропозиції щодо удосконалення системи регулювання доходів населення України. До них належать вдосконалення податкової системи, підвищення мінімальної заробітної плати, розвиток соціальної допомоги, стимулювання створення нових робочих місць, зменшення тіньової економіки. Реалізація запропонованих заходів та пропозицій дозволить зменшити рівень бідності та нерівності доходів населення, підвищити купівельну спроможність населення, стимулювати економічне зростання, зміцнити соціальну стабільність в країні.

*Ключові слова: доходи населення, регулювання доходів, прожитковий мінімум, мінімальна заробітна плата, середньомісячна заробітна плата, нерівність доходів.*

**ABSTRACT**

This bachelor's thesis explores the income regulation system in Ukraine. It analyzes the current mechanisms of state influence on the level and differentiation of incomes, their advantages and disadvantages. The thesis comprehensively covers the theoretical foundations of income regulation. It analyzes the dynamics and structure of incomes of the Ukrainian population, the level of poverty, and income inequality. Based on the analysis, specific measures and proposals are developed to improve the income regulation system in Ukraine. These include improving the tax system, raising the minimum wage, developing social assistance, stimulating the creation of new jobs, and reducing the shadow economy. The implementation of the proposed measures and proposals will make it possible to reduce the level of poverty and income inequality of the population, increase the purchasing power of the population, stimulate economic growth, and strengthen social stability in the country.

*Keywords: incomes of the population, regulation of incomes, living wage, minimum wage, average monthly wage, income inequality.*

# ЗМІСТ

## ВСТУП

### РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ

- 1.1 Сутність поняття «доходи населення», їх види та функції
- 1.2 Фактори, що впливають на формування доходів населення
- 1.3 Інструменти та методи регулювання доходів населення

### РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ РЕГУЛЮВАННЯ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

- 2.1 Аналіз структури доходів населення України та джерела їх формування
- 2.2 Аналіз рівня доходів різних груп населення України за останні роки та їх відповідність прожитковому мінімуму
- 2.3 Аналіз показників середньомісячної заробітної плати в Україні за останні роки та її відповідність рівню мінімальної заробітної плати, напрями її використання

### РОЗДІЛ 3 ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РЕГУЛЮВАННЯ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

- 3.1 Основні проблеми регулювання доходів населення України
- 3.2 Шляхи та напрямки вдосконалення регулювання доходів населення

## ВИСНОВКИ

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

## ВСТУП

Доходи населення є об'єктом державного регулювання уряду кожної національної економіки. В Україні потреба в посиленні регулюючої ролі держави викликана низкою факторів:

- наявністю низького рівня мінімальної заробітної плати, що є одним з найнижчих у Європі та застосовується як критерій для встановлення оплати праці працездатного населення в Україні;

- тіньова економіка в Україні залишається значною, що призводить до недоотримання державою податків та зборів, що, у свою чергу, негативно впливає на можливості держави щодо регулювання доходів населення;

- війна РФ проти України призводить до значного погіршення соціально-економічного становища населення. Мільйони людей втратили роботу та джерела доходу, що потребує вжиття заходів з боку держави щодо їх підтримки.

Отже, тема дослідження «Регулювання доходів населення України» є надзвичайно актуальною, своєчасною та не викликає сумніву.

Аналіз доходів різних груп населення України як інструментів державного регулювання висвітлюється у роботах вітчизняних вчених, зокрема Баланди А., Гончарової А., Клименка А., Коцан Л., Лібанової Е., Назарової Г., Савлука М., Саввова А., Семенченко С., Павліхи Н., Панчишина С., Уніги О. В., Цимбалюк І. та інших. Проте щорічні об'єктивні обставини та соціально-економічні зміни вимагають коригуючих дій з боку уряду України з метою підвищення рівня доходів українського населення та відповідно якості його життя.

Метою кваліфікаційної роботи є комплексне дослідження теоретичних засад та практичних аспектів регулювання доходів населення України з урахуванням сучасних соціально-економічних умов і розробка перспективних напрямів щодо його вдосконалення.

Для досягнення цієї мети були поставлені наступні завдання:

- розкрити сутність поняття «доходи населення», їх види та функції;
- проаналізувати фактори, що впливають на формування доходів населення;
- визначити та розглянути інструменти та методи регулювання доходів населення;
- проаналізувати структуру доходів населення України та джерела їх формування;
- провести аналіз доходів різних груп населення України за останні роки та їх відповідність прожитковому мінімуму;
- проаналізувати показники середньомісячної заробітної плати в Україні за останні роки та її відповідність рівню мінімальної заробітної плати, напрями її використання;
- встановити основні проблеми регулювання доходів населення України;
- розробити шляхи та перспективні напрями вдосконалення регулювання доходів населення України.

Об'єктом дослідження є система державного регулювання доходів населення.

Предметом дослідження є механізми державного регулювання доходів населення в Україні, їх ефективність та шляхи вдосконалення.

У роботі використані наступні методи дослідження: аналіз наукової літератури – для з'ясування актуальності обраної теми та вивчення її теоретичних аспектів; метод теоретичного узагальнення – для з'ясування сутності поняття «доходи населення», їх видів та функцій; статистичний аналіз – для встановлення структури доходів населення України та джерел їх формування, а також доходів різних груп населення України та опрацювання показників середньомісячної заробітної плати за останні роки; графічний аналіз – для наочної демонстрації порівняльного аналізу розподілу загальних доходів населення України за джерелом формування тощо; метод експертних оцінок – для розробки шляхів та перспективних напрямів вдосконалення регулювання доходів населення України.

Інформаційною базою дослідження є нормативно-правові акти з питань формування доходів населення, статистична інформація з офіційних веб-сайтів Державної служби статистики України, Міністерства фінансів України, Пенсійного фонду України, матеріали періодичних та інтернет-видань.

Наукова новизна результатів дослідження полягає в обґрунтуванні теоретичних засад та практичних аспектів регулювання доходів населення в Україні з урахуванням сучасних соціально-економічних умов, а також у розробці рекомендацій щодо вдосконалення системи державного регулювання доходів українського населення.

Практичне значення дослідження полягає у можливості використання одержаних результатів при розробці державної політики у сфері регулювання доходів населення; вдосконаленні системи соціального захисту населення; зменшенні рівня нерівності та бідності в Україні.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається із вступу, 3 розділів, висновків і пропозицій. Робота викладена на 53 сторінках, містить 5 таблиць, 10 рисунків, Список використаних джерел містить 46 найменувань.



## РОЗДІЛ 1

## ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ

## 1.1 Сутність поняття «доходи населення», їх види та функції

Одним із найбільш важливих індикаторів рівня та якості життя населення є його доходи. За найзагальнішим визначенням, доходи населення – це сукупність грошових та натуральних надходжень, що спрямовані на підтримку фізичного, морального, економічного та інтелектуального стану людини, тобто вони спрямовані на задоволення певних потреб людини. Однак, у науковій літературі відсутнє єдине визначення цього поняття. Розглянемо детальніше окремі наукові підходи до визначення поняття «доходи населення» (див. табл. 1.1).

Таблиця 1.1

## Підходи науковців до визначення поняття «дохід»/«доходи» населення

Автор	Визначення «доходу»/ «доходів» населення
А. Н. Азріліян	Доходи - грошові кошти або матеріальні цінності, отримані державою, фізичною або юридичною особою в результаті якої – небудь діяльності.
А. А. Саввов	Дохід - будь – яка притока грошових коштів або отримання матеріальних цінностей, що володіють грошовою вартістю.
П. Г. Перерва, Н. И. Погорелова, Г. В. Дюжева	Доходи - певна сума грошових коштів (матеріальних благ), яка отримана або проведена домашніми господарствами за певний відрізок часу.
О. З. Стожок	Доходи - параметр рівня життя населення держави, що визначає фактичну кількість матеріальних благ і послуг, яку можна придбати на доходи однієї фізичної особи.
Г. С. Кваснікова	Доходи - сукупність коштів і витрат у натуральному виразі для підтримання фізичного, економічного та інтелектуального стану людини.
О. В. Гудима	Доходи - інструмент для визначення рівня добробуту суспільства.

Джерело: побудовано автором за даними [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7].

В той же час зазначимо, що поняття «доходи» охоплює обсяг одержаних таких їх різновидів: заробітної плати, прибутку, доходів від власності, соціальних допомог, змішаного доходу та інших джерел прибутку. Залежно

від форми отримання доходів розрізняють грошові та натуральні. Якщо формування грошових доходів здійснюється за рахунок оплати праці працівників, то натуральні доходи включають продукцію підсобного господарства, що застосовується для особистого споживання. Грошові доходи можна поділити на особисті й наявні [8].

Особистий дохід – це «всі надходження, які людина отримує до сплати податків та інших обов'язкових платежів».

Наявний дохід – це те, що «залишається після сплати податків, соціальних внесків та інших платежів». Він також враховує отримані соціальні трансфери, такі як пенсії, стипендії та допомоги [8].

Забезпечення всім працездатним сприятливих можливостей та стимулів для підприємництва та праці, для отримання максимально високих доходів у будь якій законній діяльності. Цей напрям охоплює цілий комплекс таких державних заходів, як лібералізація бізнесу, тобто дерегуляція та звільнення від бюрократичного тиску, забезпечення повної свободи підприємництва у рамках закону та соціальної відповідальності тобто соціально відповідальний бізнес [9].

Рівень життя можна оцінити, дослідивши номінальні та реальні доходи, а також розміри й динаміку основних доходів різних груп населення (заробітна плата, пенсія, стипендія).

Номінальний дохід – це сума нарахованих виплат і натуральних видач.

Реальний дохід – це номінальний дохід, скоригований на зміни цін на товари і тарифів на послуги.

Залежно від джерела доходи поділяють на:

- трудові: отримані в результаті трудової діяльності (робота найманих працівників та самозайнятих осіб);
- нетрудові: отримані з порушенням закону, а також виграші, дивіденди;
- приховані: пов'язані з тіньовою економікою.

Узагальнену інформацію щодо різновидів доходів, які отримує населення в Україні та джерел їх формування наведено на рис. 1.1.

Доходи населення	
Заробітна плата;	додаткові блага, одержані найманим робітником від роботодавця, у грошовій і не грошовій формах;
	доходи від підприємницької діяльності (за вирахуванням витрат на її здійснення);
	блага, вироблені і спожиті в домашньому господарстві чи власній фірмі;
	тимчасові або разові доходи (від реалізації майна, об'єктів прав інтелектуальної власності тощо);
	доходи від капіталу (дивіденди, проценти, рента);
	вмінена рента — умовно визначена орендна плата за користування власним житлом і товарами довгострокового використання;
	отримані майнові права (спадщина, дарування тощо);
	пенсії та інші види соціальної допомоги

Рис. 1.1 Різновиди доходів населення в Україні та джерела їх отримання  
Джерело: побудовано автором за даними [10, с. 166].

Враховуючи наведену інформацію на рис. 1.1, можемо зазначити, що на сьогодні в Україні існує широкий спектр доходів населення та джерел їх отримання, а отже й відповідно є наявною можливість для підвищення рівня та якості його життя. Проте, на жаль, в умовах великої війни, що точиться на території України вже третій рік, така можливість втрачена, тобто виникла ситуація, коли вказані різновиди та обсяги доходів знаходяться у прямій залежності від стану воєнних дій.

Крім того, у науковій літературі існує й інша класифікація доходів, а саме: залежно від етапу життя населення (працездатний або непрацездатний вік) доходи поділяють на:

- доходи від трудової, підприємницької та громадської діяльності;
- соціальні трансферти: для тимчасово непрацюючих осіб (наприклад, допомоги з безробіття тощо);
- пенсії та допомоги: для непрацездатних осіб та людей похилого віку, (наприклад, пенсіонерів, осіб з інвалідністю тощо).

Оплата праці – це винагорода, яку отримує працівник за виконану роботу. Її склад визначається трудовим законодавством та колективними договорами. Оплата праці включає:

- заробітну плату: винагорода за виконану роботу, обчислена на основі відпрацьованого часу, тарифних ставок, посадових окладів, коефіцієнтів і доплат;

- оплату відпусток: оплата щорічної відпустки, додаткових відпусток, навчальних відпусток тощо;

- оплату святкових днів: оплата днів державних свят та неробочих днів;

- інші виплати: стимулюючі доплати і надбавки, премії, одноразові заохочувальні виплати, компенсаційні виплати, пов'язані з режимом роботи й умовами праці тощо.

Соціальні трансферти, або трансфертні платежі – це цілеспрямована операція перерозподільчого характеру, що полягає в переданні ресурсів населенню у грошовій і натуральній формах державними і некомерційними організаціями (професіональними, релігійними, благодійними тощо). Соціальні трансферти можуть бути надані в натуральній і в грошовій формах. До натуральних трансфертів належать товари та послуги, які надаються конкретним особам чи домогосподарствам за рахунок коштів державного, регіонального і місцевих бюджетів або недержавних (суспільних) соціальних фондів на безоплатній основі [8].

До соціальних трансфертів у грошовій формі належать: пенсії; соціальні допомоги; стипендії; страхові компенсації; відшкодування витрат інвалідам; відшкодування збитків репресованим громадянам.

Доходи від власності включають доходи населення від продажу нерухомості на вторинному ринку житла; завчасну компенсацію за вкладками громадян у банках і кредитних закладах; відсотки за вкладками вкладникам кредитних організацій; виплати доходу за державними та іншими цінними паперами Національним банком і кредитними організаціями [8].

Дохід від підприємницької діяльності являє собою винагороду підприємцю за виконання ним своїх функцій. Цей дохід формується за рахунок частини прибутку, що залишається у розпорядженні підприємця, і залежить від ефективності господарювання.

Домашнє господарство, від якого також надходять доходи – один із суб'єктів економічної діяльності, який забезпечує економіку ресурсами, насамперед трудовими та грошовими, а також використовує отримані кошти для забезпечення життєдіяльності. Воно становить групу людей, які живуть і забезпечують свої потреби разом [11].

Доходи населення в ринковій економіці виконують такі функції:

- 1) добробуту - забезпечують певний рівень життя населення;
- 2) мотиваційну - сприяють ефективному включенню до виробничого процесу шляхом створення системи нових стимулів;
- 3) соціальну - формують відповідну якість життя, що охоплює умови праці, життя і відпочинку, соціальні гарантії та забезпеченість, охорону правопорядку і дотримання прав людини тощо.

Законодавчо встановлено, що розмір окремих видів доходів населення має певну граничну мінімальну межу, якою є прожитковий мінімум, тобто вони не повинні бути нижчими, ніж вартість набору товарів і послуг, розрахованими за нормами і нормативами споживання та забезпеченості населення першочерговими життєвими засобами.

Отже, прожитковий мінімум використовується для встановлення мінімального рівня доходів сімей, а також мінімальних розмірів заробітної плати, пенсій, стипендій та інших соціальних виплат і пільг. За Законом України «Про прожитковий мінімум» [12] норматив прожиткового мінімуму формується з розрахунку на місяць на одну особу, а також окремо для тих, хто належить до основних соціальних і демографічних груп населення та схвалюється щорічно законом України про державний бюджет. Прожитковий мінімум є індикатором визначення межі бідності в суспільстві й відбиває якісний рівень у споживанні населення. Іншими словами, прожитковий мінімум - це умовна межа, що розділяє сім'ї на дві групи – забезпечених та малозабезпечених. Крім того, є ще так званий «фізіологічний мінімум» - це ще нижча межа, нижче якої людина не може жити. Він розділяє сім'ї на малозабезпечених (бідних) та незабезпечених (злиденних) (рис. 1.2).

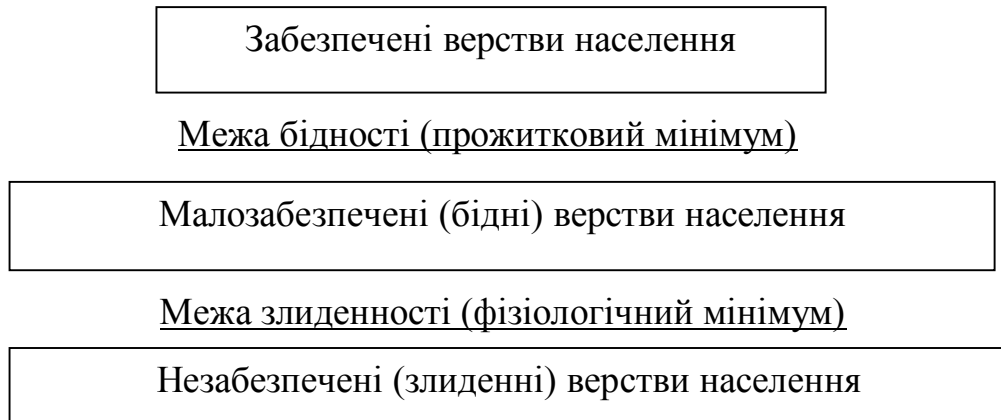


Рис. 1.2 Диференціація населення за рівнями споживання

Джерело: побудовано автором за даними [11].

Поряд з цим зазначимо, що важливим етапом у процесі формування доходів населення є їх розподіл, який відбувається після того, як вироблена продукція продана і перетворена на грошову виручку. Цей процес можна поділити на два типи:

- вертикальний: розподіл доходів між різними рівнями суспільства, наприклад, між державою та підприємствами, або між власниками капіталу та найманими працівниками;

- горизонтальний: розподіл доходів між підприємствами, наприклад, між спільними підприємствами з участю іноземного капіталу, або між підрозділами одного підприємства.

Таким чином, можна дійти до висновку, що попередньо розглянуті сутність поняття «доходи», їх різновиди та функції є важливим показником якості життєдіяльності населення та має стати підґрунтям для формування соціальної політики.

## 1.2 Фактори, що впливають на формування доходів населення

Процес формування доходів населення є складним та потребує пильної уваги як теоретиків, так і практиків, оскільки умови їх отримання постійно змінюються під впливом різних факторів.

Нерівність доходів у суспільстві істотно впливає на економічну мотивацію людей. З одного боку, поміркована нерівність може стимулювати людей до ініціативності, отримання освіти та підприємницької діяльності, адже їхні зусилля винагороджуються високим рівнем доходів. З іншого боку, високий і стійкий рівень нерівності, особливо нерівність можливостей, може призвести до значних соціальних витрат. Це пов'язано з тим, що люди ігнорують моральні принципи та шукають способи отримати високі доходи будь-якою ціною, використовуючи корупційні схеми, лобіювання своїх інтересів або працюючи в тіньовому секторі економіки.

Концентрація високих доходів у руках невеликої кількості людей негативно впливає на обсяг податкових надходжень, особливо в країнах, де не використовується прогресивна шкала оподаткування. Це, в свою чергу, призводить до зменшення бюджетних коштів, що негативно впливає на дотування та субсидії для домогосподарств. Найбільше від цього страждають ті, хто залежить від трансфертних доходів.

Соціальні наслідки таких явищ можуть бути негативними для всього суспільства, а саме відбувається:

- зростання рівня злочинності;
- проведення мітингів та протестів з різними вимогами, в тому числі зниження податків для середнього класу;
- зникнення середнього класу як такого, адже великі корпорації за рахунок доступу до кредитів, лобіювання своїх інтересів та економії на масштабах легко витісняють з ринку середній та малий бізнес.

Для вивчення та визначення ефективних важелів регулювання доходів населення визначимо фактори, що впливають на них. Відповідно до авторського підходу А. Л. Баланди, до факторів, які визначають відмінності у рівні доходів населення, належать: «розходження в індивідуальних здібностях; початковий добробут домогосподарств і їхні інвестиційні можливості; диференціація в оплаті кваліфікованої і некваліфікованої праці; демографічні особливості і мобільність домогосподарств; розвиненість

системи соціального захисту; попит на кваліфіковану працю; нерівність між міським і сільським населенням» [13].

Досліджуючи фактори впливу на розмір та відмінності в доходах населення Н. М. Абакумова та Р. Я. Подвалова здійснили наступне групування:

- 1) соціально-політичні;
- 2) соціально-демографічні (стать, вік, витривалість, наявність таланту і здібностей);
- 3) соціально-професійні (професія, спеціальність, освіта, кваліфікація, досвід і т.п.);
- 4) соціально-статусні (зайнятий чи незайнятий суспільно корисною діяльністю; дитина, учень, найманий робітник, господар власності, підприємець, фермер, вільний художник, пенсіонер, інвалід і т.д.);
- 5) соціально-економічні (рід занять чи діяльності, вид виробництва, умови праці і т.д.) [13].

На думку І. В. Дворник, при дослідженні нею особливостей формування доходів сільського населення, варто виділяти такі чинники, які визначають їх рівень:

- 1) економічні (розвиток суспільного виробництва, структура економіки, фіскальна та монетарна політика, інвестиційний клімат, рівень економічної активності, зовнішньоекономічна політика, рівень тіньової економіки);
- 2) демографічні (чисельність населення, статеві-вікова структура населення, міграційні процеси);
- 3) соціальні (соціальні стандарти та нормативи, професійно-кваліфікаційні характеристики населення, стан системи охорони здоров'я, соціальна інфраструктура) [14].

Крім того, автор наводить типізацію факторів формування доходів за рівнями їх формування (мікро-, мезо- та макрорівні). Вважаємо, що даний підхід до типізації чинників формування рівня доходів є досить вдалим. Однак, в дійсності фактори, що окреслюють рівень доходів населення, на нашу



думку, варто визначати паралельно як за їх змістовною характеристикою, так і рівнем формування доходів. Відповідно до вищенаведеної критеріальної бази нами запропоновано власний підхід до класифікації факторів, що визначають розмір доходів громадян (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

**Класифікація факторів, які впливають на розмір доходів населення  
за рівнями їх формування**

Рівень формування доходів			
Мікрорівень		Мезорівень (адміністративно-територіальна одиниця)	Макрорівень (державна)
домогосподарства	підприємства		
1	2	3	4
<b>Економічні фактори</b>			
<ul style="list-style-type: none"> <li>- зайнятість;</li> <li>- власність (наявність нерухомого майна, цінних паперів та ін.);</li> <li>- наявність нетрудових доходів;</li> <li>- професійний статус;</li> <li>- рівень кваліфікації</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- рівень прибутковості підприємства;</li> <li>- динаміка доходів та розмір підприємства;</li> <li>- частка ринку, яка належить підприємству;</li> <li>- політика щодо оплати праці працівників;</li> <li>- пропорції розподілу доданої вартості</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- інвестиційна привабливість регіону;</li> <li>- кількість суб'єктів підприємництва, стан бізнес-середовища;</li> <li>- наявність /створення робочих місць;</li> <li>- рівень зайнятості / безробіття населення;</li> <li>- особливості галузевої структури виробництва</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- розвиток суспільного виробництва;</li> <li>- обсяги ВВП;</li> <li>- соціально-економічний розвиток;</li> <li>- рівень тінізації економіки;</li> <li>- монетарна політика;</li> <li>- фіскальна політика;</li> <li>- зовнішньоекономічна політика;</li> <li>- інфляція</li> </ul>
<b>Соціально-демографічні фактори</b>			
<ul style="list-style-type: none"> <li>- склад сім'ї;</li> <li>- наявність утриманців;</li> <li>- рівень освіти</li> <li>- рід зайнятості (самозайнятість, за наймом, ведення домашнього господарства).</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- рівень соціальної відповідальності бізнесу;</li> <li>- наявність інших заохочувальних виплат та компенсацій, соціального пакету для працівників.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- статево-вікова, освітня структура населення;</li> <li>- професійно-кваліфікаційні характеристики населення;</li> <li>- міграційні процеси;</li> <li>- соціальні стандарти та гарантії (прожитковий мінімум, мінімальна зарплата, пенсія) ;</li> <li>- умови та розміри виплати соціальних допомог.</li> </ul>	

Джерело: побудовано автором за даними [13].

Сьогодні оплата праці залишається основним джерелом доходу більшої частини населення, тому необхідно окремо розглянути механізм і фактори її диференціації. Такий механізм, що діє в умовах планової економіки, описали М. Є. Рабкіна та Н. М. Рімашевська [15]. У сучасних умовах механізм розподілу заробітної плати в основному змінився мало, адже в ринковій економіці, як і у плановій, існують ті ж регулятори розподільчих відносин: мінімальна та середня заробітна плата. З переходом до ринкових відносин з'явилися нові фактори, що впливають на оплату праці, а деякі фактори втратили своє значення, тому необхідно розглянути розподіл оплати праці, враховуючи згадані фактори. На нашу думку, вплив факторів на диференціацію грошових доходів населення доцільно розглядати за стадіями розподілу доходів.

Отже, нерівність доходів істотно впливає на економічну мотивацію людей, поміркована нерівність може стимулювати людей до ініціативності, отримання освіти, підприємницької діяльності. Високий і стійкий рівень нерівності, особливо нерівність можливостей, може призвести до ігнорування моральних принципів, пошуку способів отримати високі доходи будь-якою ціною, корупції, лобіювання своїх інтересів, роботи в тіньовому секторі економіки. Для вивчення та визначення ефективних важелів регулювання доходів населення необхідно дослідити всі фактори, що впливають на них, важливо розглядати вплив факторів на диференціацію грошових доходів населення на різних стадіях розподілу доходів.

### 1.3 Інструменти та методи регулювання доходів населення

Важливим етапом подальших наукових досліджень теоретичних основ формування доходів населення є з'ясування інструментів та методів їх регулювання.

Методи державного регулювання економіки в цілому та доходів населення зокрема класифікуються за наступними ознаками:

- форми впливу;
- засоби впливу.

Залежно від форми впливу методи державного регулювання доходів населення можна поділити на прямі та непрямі:

1) прямі методи безпосередньо впливають на процес формування та перерозподілу доходів. Використовуючи адміністративно-правові та економічні інструменти прямого впливу, ці методи регламентують діяльність усіх економічних суб'єктів і безпосередньо впливають на рівень доходів населення;

2) непрямі методи державного регулювання доходів населення опосередковано впливають на формування та перерозподіл доходів, створюють економічне середовище, яке впливає на економічні інтереси суб'єктів господарювання і спонукає їх діяти в пріоритетних напрямках державної політики доходів. Іншими словами, здійснюючи певний вплив, держава спонукає економічних суб'єктів діяти певним чином, сприяючи зменшенню нерівності доходів у суспільстві, скороченню рівня бідності та зростанню доходів населення [16].

Наприклад, завдяки державному контролю за цінами на певні групи товарів населення прямо нічого не отримує від держави, але водночас має можливість купувати товар за цінами, нижчими ринкового рівня, і це підвищує їхній реальний дохід. Залежно від засобів впливу можна виділити наступні методи державного регулювання доходів:

- правові;
- адміністративні;
- економічні.

Держава впливає на доходи населення через закони та правила. Ці закони визначають, як формуються та розподіляються доходи, і дають основу для інших методів регулювання.

Адміністративні методи дають державі можливість прямо впливати на доходи людей. Це можуть бути, наприклад, дозволи, заборони або примусові

заходи. В країнах з розвинутою ринковою економікою такі методи використовуються рідко, адже більш поширені економічні методи.

Однак, коли ринкові механізми не справляються, адміністративні методи стають необхідними. Вони допомагають захистити інтереси певних груп людей, наприклад, через встановлення соціальних стандартів. Ці стандарти гарантують, що люди матимуть все необхідне для життя. Прикладами адміністративного регулювання є встановлення мінімальної заробітної плати, виплата пенсій та допомог, контроль за цінами на життєво необхідні товари.

Економічні методи - це система, за допомогою якої держава впливає на рівень доходів різних груп населення. Ця система використовує інструменти з чотирьох сфер:

- бюджетно – податкової: державні доходи та витрати, податки, неподаткові платежі, трансферти (соціальні виплати), плата за надання адміністративних послуг;

- фінансової: грошовий капітал, санкції, цінні папери, валюта, грошові зобов'язання, страхові поліси, кредитні договори, інвестиції та інші види ринкового фінансового продукту;

- грошово-кредитної: контроль над інфляцією, процентними ставками, грошовою масою;

- цінової: регулювання цін на певні товари та послуги [16].

У процесі державного регулювання домогосподарств неможливо використовувати лише один метод, через те, що всі методи взаємозалежні та комплементарні. Важко відрізнити один метод від іншого в чистому вигляді.

Державне регулювання доходів населення має ґрунтуватися на чинному законодавстві. Це означає, що будь-які методи та інструменти впливу на доходи людей повинні відповідати законам України. Всі методи регулювання доходів населення мають адміністративний характер. Це означає, що держава використовує прямі та непрямі методи впливу на доходи людей, такі як встановлення податків, мінімальної заробітної плати, соціальних виплат тощо.

Економічні методи регулювання неможливі без адміністративних і правових регуляторів. Це означає, що для того, щоб економічні методи, такі як стимулювання економічного зростання, могли впливати на доходи людей, необхідна чітка правова база та адміністративні органи, які цю базу втілюють у життя. Правові та адміністративні методи регулювання доходів населення мають економічну складову. Це означає, що ці методи впливають не лише на доходи людей, але й на економіку в цілому [16].

Інституціональне регулювання - це різновид державного регулювання доходів населення, який передбачає розробку та впровадження комплексу правил, норм і процедур. Ці правила, норми та процедури впливають на певні соціально-економічні процеси, що, в свою чергу, впливає на доходи людей. Інституціональне регулювання є агрегованим видом державного регулювання доходів населення. Це означає, що воно охоплює всі інші методи та інструменти регулювання доходів. Його використання є високоефективним методом регулювання, здатним вплинути на ступінь нерівності доходів і зменшити кількість бідних верств населення [17].

Завданням інституціонального регулювання є вибір найбільш ефективних регулюючих інститутів, задіяних у процесі формування та перерозподілу доходів населення. Розглянемо інструменти державного регулювання доходів населення, які впливають на процеси формування та перерозподілу доходів (див. рис. 1.3). Державне регулювання оплати праці є невід'ємною складовою процесу регулювання доходів населення. Ця діяльність, що здійснюється на різних рівнях управління, спрямована на забезпечення ефективності та соціальної справедливості системи оплати праці.

Мінімальна заробітна плата є одним з найважливіших інструментів держави для регулювання рівня доходів населення є встановлення мінімальної заробітної плати. Як зазначалося вище, заробітна плата є основним джерелом доходу населення в нашій країні. Тому мінімальна заробітна плата є інструментом регулювання рівня заробітної плати зокрема та рівня доходів

населення загалом. Мінімальна заробітна плата - це законодавчо встановлений розмір заробітної плати за просту, некваліфіковану працю, нижче якого не може здійснюватися оплата за виконану працівником місячну, а також погодинну норму праці (обсяг робіт). До неї не включаються доплати, надбавки, премії та інші виплати [18].

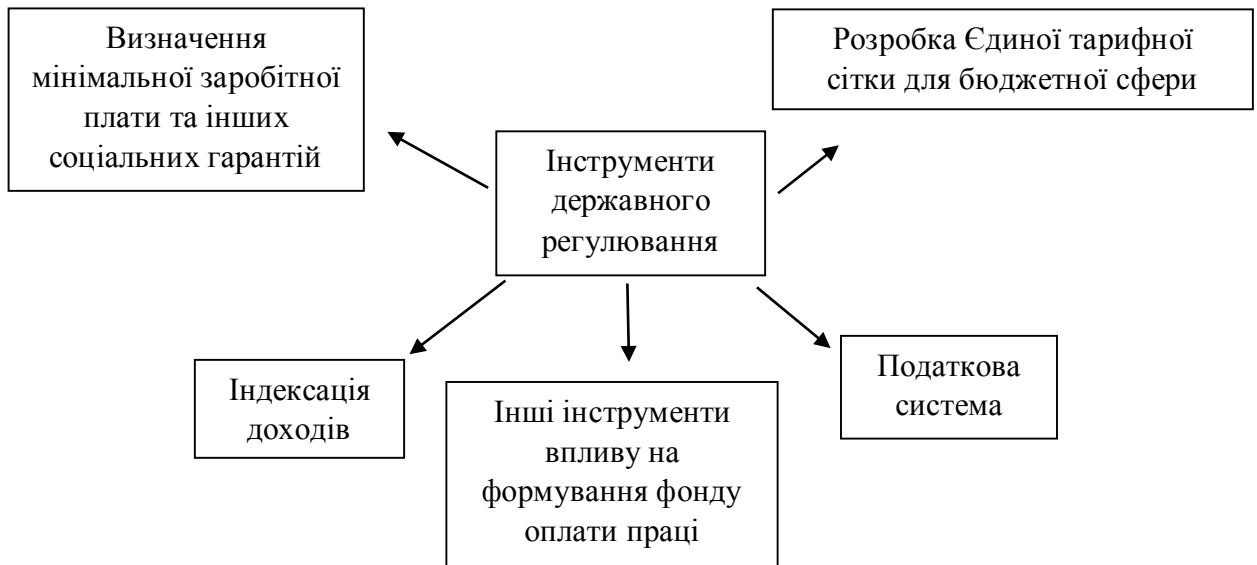


Рис. 1.2 Інструменти державного регулювання доходів населення

Джерело: побудовано автором за даними [16].

Економічно-соціальне значення мінімальної заробітної плати полягає в наступному:

1. Відповідно до традиційного підходу ринкової рівноваги, мінімальна заробітна плата запобігає падінню заробітної плати нижче певного рівня і є найнижчою ціною робочої сили на ринку;

2. Мінімальна заробітна плата є загальнообов'язковою державною соціальною гарантією на всій території України, для підприємств усіх форм власності та фізичних осіб, які використовують працю найманих працівників;

3. Заробітна плата як у приватному, так і в державному секторах тісно прив'язана до мінімальної заробітної плати;

4. Мінімальна заробітна плата є важливим елементом єдиної тарифної сітки з оплати праці в бюджетних установах;

5. Мінімальна заробітна плата є своєрідним орієнтиром для визначення легального рівня заробітної плати в умовах тіньової економіки;

6. Мінімальна заробітна плата є основою для розрахунку розміру допомоги по тимчасовій непрацездатності, пов'язаної з виконанням трудових обов'язків [16].

Варто зазначити, що існує законодавча норма, яка обмежує рівень мінімальної заробітної плати нижче прожиткового мінімуму для працездатних осіб. Таким чином, існує тісний взаємозв'язок між мінімальною заробітною платою та прожитковим мінімумом, і мінімальна заробітна плата не може бути встановлена нижче цього рівня. Якщо мінімальна заробітна плата є найважливішим інструментом регулювання процесу формування заробітної плати як основної форми доходу, то податки та державні трансферти є не менш важливими інструментами перерозподілу доходів. Усі соціальні трансферти можна поділити на дві групи:

- 1) програми соціального страхування;
- 2) програми соціальної допомоги.

Програми соціального страхування спрямовані на протидію об'єктивно можливим ризикам для економічно активного населення. Їх мета - забезпечити певний рівень компенсації доходу в разі втрати працівником працездатності. Іншими словами, програми соціального страхування спрямовані на забезпечення захисту від втрати доходу, що призводить до зростання бідності [19]. Програми соціального страхування включають загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, загальнообов'язкове державне страхування на випадок безробіття та страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності. Кошти на соціальне страхування акумулюються шляхом збору внесків у сфері праці. Програми соціальної допомоги спрямовані на підтримку найбільш вразливих верств населення, які перебувають у скрутному матеріальному становищі і

потребують державної підтримки для поліпшення свого економічного становища.

Програми соціальної допомоги характеризуються адресністю, тобто наданням допомоги певним категоріям громадян або у разі настання певних соціальних подій. Якщо програми соціального страхування спрямовані на компенсацію ризиків, які можуть призвести до втрати основного доходу і, відповідно, до бідності, то соціальна допомога орієнтована на малозабезпечених людей, які вже наражаються на такий ризик, і має на меті боротьбу з бідністю. Соціальна допомога може надаватися як у грошовій, так і в натуральній формі, а також у вигляді соціального обслуговування. Програми соціальної допомоги фінансуються з державного та місцевих бюджетів України, Пенсійного фонду України та інших фондів. Програми соціальної допомоги включають:

- допомоги особам з інвалідністю;
- допомоги малозабезпеченим сім'ям;
- допомога у зв'язку з вагітністю та пологами;
- житлові субсидії та інші.

Показниками ролі трансфертів у процесі перерозподілу доходів є частка трансфертів у структурі видатків Державного бюджету та частка видатків на соціальний захист у ВВП країни. Важливим напрямом державного регулювання доходів населення є бюджетно-податкове регулювання. Збираючи прямі та непрямі податки з громадян, держава може спрямовувати необхідні кошти на соціальну політику. Система оподаткування доходів населення (визначення розміру податку на доходи фізичних осіб) базується на системі пропорційного оподаткування [20].

Інструменти, за допомогою яких здійснюється вплив на доходи населення з боку податкового регулювання, є наступними:

- по-перше, розмір ставки податку на доходи фізичних осіб (ПДФО), встановлена Податковим кодексом України та становить 18%;



- по-друге, ставки інших податків, які сплачують різні верстви населення;

- по-третє, податкові пільги.

Наприклад, певні категорії працівників мають право на зменшення суми доходу, отриманого у вигляді заробітної плати, що підлягає оподаткуванню, на суму податкової соціальної пільги. Розмір доходу від прибутку, змішаного доходу та доходу від власності значною мірою залежить від податкової системи країни. Ці інструменти впливають на рівень цих доходів, зменшуючи їх розмір, знижуючи купівельну спроможність населення та стимули до інвестування. Високі податки призводять до того, що підприємці витісняють свою діяльність у тінь.

Коли йдеться про податки, важливо пам'ятати, що існує зворотний зв'язок між податками та іншими бюджетними надходженнями і державними видатками на соціальні виплати. Тому дуже важливо розробити ефективну податкову систему, яка зменшує тіньову економіку та збільшує надходження до бюджету. Крім того, зі збільшенням доходів держава має економічну зацікавленість у підвищенні рівня життя своїх громадян, оскільки фіскальна функція доходів забезпечує дедалі більшу податкову базу. Таким чином, держава використовує податкову систему для формування основних форм доходів, безпосередньо впливаючи на кінцевий рівень доходів, які отримують її громадяни, а також акумулює кошти, які в результаті перерозподілу через бюджетну систему формують соціальні трансферти держави.

Отже, методи регулювання доходів населення за формою впливу поділяються на:

- прямі: адміністративно-правові та економічні інструменти, що безпосередньо впливають на процес формування та перерозподілу доходів;
- непрямі: створення економічного середовища, яке спонукає економічних суб'єктів діяти у пріоритетних для державної політики напрямках.

За засобами впливу визначають правові, адміністративні та економічні. Неможливо використовувати лише один метод, адже вони взаємозалежні та комплементарні. Важливістю бюджетно – податкового регулювання є те, що стягнення податків дозволяє зосередити кошти для проведення соціальної політики; податкова система впливає на рівень та структуру доходів населення.

## РОЗДІЛ 2

### АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ РЕГУЛЮВАННЯ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

2.1 Аналіз структури доходів населення України та джерел їх формування

Дослідження структури та джерел формування доходів населення України має важливе значення для розуміння соціальної та економічної ситуації в країні. Це знання необхідне для розробки ефективної державної соціальної політики, спрямованої на скорочення нерівності доходів, підвищення рівня життя населення та стимулювання економічного зростання.

Для аналізу структури доходів населення (домогосподарств) в Україні проведемо їх оцінку, котра представлена наступним чином:

- структура наявного доходу домогосподарств;
- порівняльний аналіз розподілу загальних доходів населення за джерелом формування;
- структура та динаміка сукупних ресурсів домогосподарств;
- зміни обсягів наявного доходу та реального наявного доходу населення.

Аналіз структури доходів домогосподарств в Україні, проведений з використанням річних даних за 2018 – 2021 роки, що представлені нижче в табл. 2.1. Так, за даними табл. 2.1 можемо зробити наступні висновки: загальні доходи домогосподарств в Україні за період з 2018 року по 2021 рік зросли на 44,6%, наявний дохід на одну особу також зріс за цей період на 47,2%. Структура наявного доходу домогосподарств в Україні за 2018-2021рр. змінювалась у бік збільшення частки заробітної плати, прибутку та змішаного доходу, а також соціальних допомог та інших одержаних поточних трансфертів.

Таблиця 2.1

Структура наявного доходу домогосподарств в Україні за 2018 – 2021рр.,  
млн. грн.

	2018 рік	2019 рік	2020 рік	2021 рік
Доходи - усього	3 248 730	3 744 060	4 045 191	4 698 611
у тому числі				
заробітна плата	1 529 367	1 758 588	1 832 294	2 133 647
прибуток та змішаний дохід	572 065	678 217	740 334	893 594
дохід від власності, одержаний	91 164	117 003	104 986	107 195
соціальні допомоги та інші одержані поточні трансферти	1 056 134	1 190 252	1 367 577	1 564 175
у тому числі				
соціальні допомоги	465 776	558 537	651 792	695 062
соціальні трансферти в натурі	446 193	438 715	466 575	587 689
Заощадження (приріст)	31 547	-12 457	63 920	- 177 359
Наявний дохід	2 470 325	2 905 821	3 117 891	3 559 139
Наявний дохід на одну особу, грн.	58 442	69 140	74 688	86 016

Джерело: побудовано автором за даними [21; 22].

2020 та 2021 роки стали знаковими для української економіки, адже на них суттєво вплинули пандемія COVID-19 та її наслідки. Цей період був складним для багатьох людей, адже рівень зайнятості та доходи населення зазнали змін.

На рис. 2.1 ми проведемо порівняльний аналіз структури доходів населення України за 2020 та 2021 роки, використовуючи доступні статистичні дані Державної служби статистики України.

З даних на рис. 2.1 можемо зробити висновки про те, що найбільшу частку в структурі доходів населення складала заробітна плата (45,3% у 2020 році та 45,4% у 2021 році). Другою за величиною часткою був прибуток та змішаний дохід (18,3% у 2020 році та 19% у 2021 році), що може свідчити про збільшення диференціації доходів серед населення. Третьою за величиною часткою були соціальні допомоги та інші одержані поточні трансферти (33,8%

у 2020 році та 33,3% у 2021 році), що свідчить про збільшення залежності населення від державної соціальної підтримки.

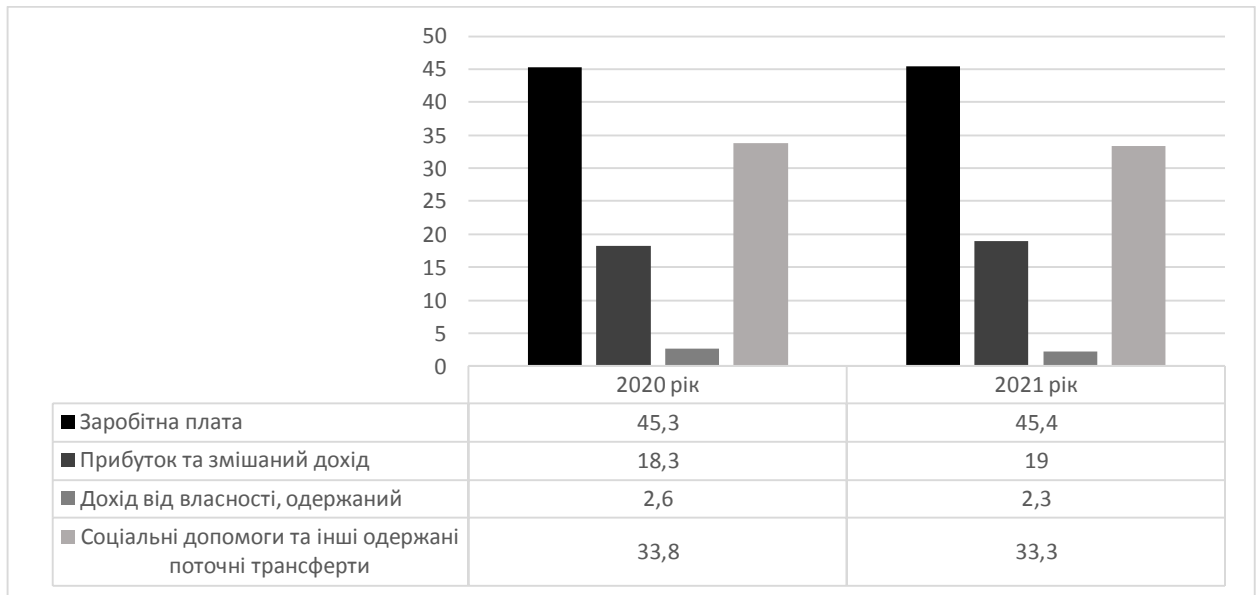


Рис. 2.1 Порівняльний аналіз розподілу загальних доходів населення України за джерелом формування 2020 – 2021 рр., %

Джерело: побудовано автором за даними: [22].

В табл. 2.2 розглянемо структуру та динаміку сукупних ресурсів домогосподарств в Україні за 2018 – 2021 рр.

Таблиця 2.2

Структура та динаміка сукупних ресурсів домогосподарств в Україні за 2018 – 2021 рр.

Показник	2018 рік	2019 рік	2020 рік	2021 рік
1	2	3	4	5
Сукупні ресурси в середньому за місяць на одне домогосподарство, грн	9 904,1	12 118,5	12 432,3	14 490,6
Структура сукупних ресурсів домогосподарств, %				
Грошові доходи	89,9	92,0	93,9	93,9
Пільги та субсидії безготівкові на оплату житлово-комунальних послуг, електроенергії, палива	2,8	0,7	0,2	0,1
1	2	3	4	5
Пільги безготівкові на оплату товарів та послуг з охорони здоров'я, туристичних послуг, путівок на бази відпочинку тощо, на оплату послуг транспорту, зв'язку	0,4	0,4	0,2	0,3
Інші надходження	3,1	3,3	2,4	2,7

Джерело: побудовано автором за даними [23].

Табл. 2.2 наочно демонструє динаміку сукупних ресурсів домогосподарств, включаючи негрошові доходи. Згідно з даними таблиці, сукупні ресурси домогосподарств в Україні протягом 2018-2021 років зростали. У 2019 році вони збільшилися на 22,3%, у 2020 році – на 2,6%, а у 2021 році – на 16,6%. Основним джерелом сукупних ресурсів домогосподарств в Україні є грошові доходи, у 2020 та 2021 році їх частка становила 93,9%, частка пільг та субсидій протягом 2018 р. – 2021 р. зменшувалася з 2,8% до 0,1%.

Далі розглянемо динаміку зміни обсягів наявного доходу та реального наявного доходу населення України протягом 2018-2021 років на рис. 2.2.

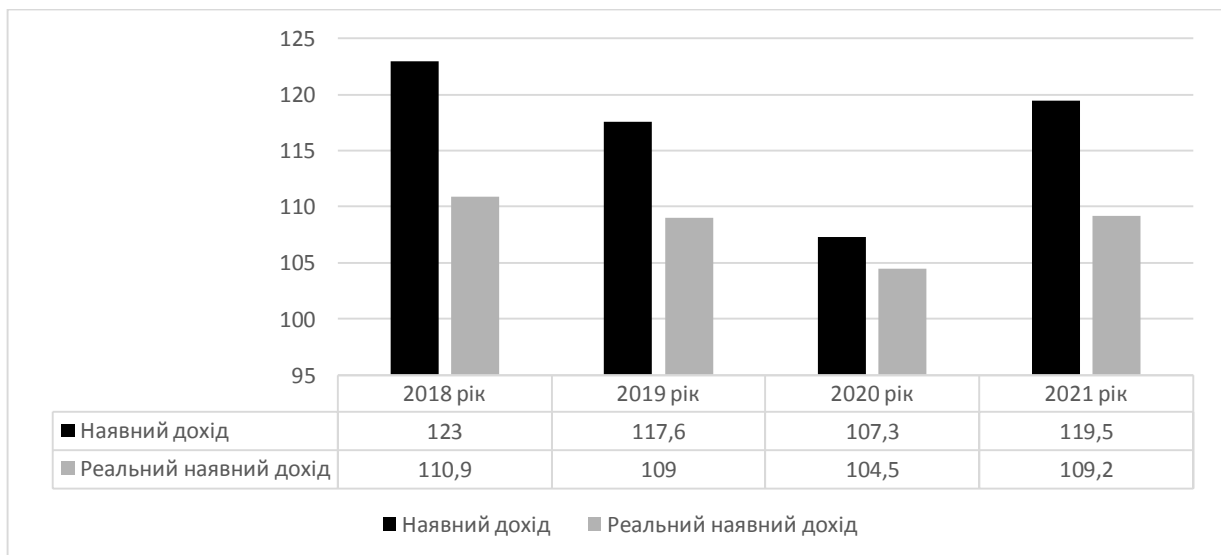


Рис. 2.2 Зміни обсягів наявного доходу та реального наявного доходу населення в Україні у 2018 – 2021 роках (у відсотках до попереднього року)

Джерело: побудовано автором за даними [22].

Як зазначалося попередньо, наявний дохід - це сукупний дохід, який залишається в розпорядженні населення після сплати всіх податків та обов'язкових платежів. Реальний наявний дохід - це номінальний наявний дохід, скоригований на індекс споживчих цін, який відображає купівельну спроможність грошей. У висновку до рис. 2.2 можемо відмітити, що обсяги наявного доходу населення України протягом 2018 – 2021 років були нестабільними, у 2018 та 2019 роках наявний дохід населення зростав, а у 2020

році – зменшився, у 2021 році наявний дохід населення знову почав зростати. Обсяги реального наявного доходу населення України протягом 2018 – 2021 років також були нестабільними, з 2018 року по 2020 рік відбувалося зниження реального наявного доходу населення, а у 2021 році реальний наявний дохід населення знову почав зростати. Темпи зростання реального наявного доходу були нижчими, ніж темпи зростання номінального наявного доходу, що свідчить про те, що ціни на товари та послуги протягом 2018 – 2021 років зростали швидше, ніж доходи населення.

Отже, проаналізувавши структуру доходів населення України та джерела їх формування було зроблено наступні висновки: структура доходів населення України за останні роки суттєво змінилася. Основними джерелами доходів населення України є: заробітна плата, соціальні трансферти, доходи від підприємницької діяльності. В Україні спостерігається високий рівень нерівності доходів та існує ряд проблем, пов'язаних з формуванням доходів населення України, серед яких низький рівень мінімальної заробітної плати та високий рівень тіньової економіки. В цілому, структура доходів населення України є складною та багатогранною, на її формування впливає на ряд факторів, як економічних, так і соціальних. Для покращення рівня життя населення України необхідно вирішити ряд проблем, пов'язаних з формуванням доходів.

## 2.2 Аналіз рівня доходів різних груп населення України за останні роки та їх відповідність прожитковому мінімуму

Дослідження рівня доходів різних груп населення України та їх відповідності прожитковому мінімуму є надзвичайно важливим з кількох причин:

- економічна нерівність: рівень доходів є ключовим показником економічної нерівності. Вивчення динаміки доходів різних груп населення

дозволяє оцінити динаміку нерівності та її вплив на соціальну згуртованість та стійкість;

- вплив на рівень життя: доходи безпосередньо впливають на рівень життя людей, їх доступ до базових потреб, таких як їжа, житло, одяг, медичне обслуговування та освіта;

- вплив на державну політику: аналіз рівня доходів різних груп населення може допомогти у формуванні ефективної соціальної та економічної політики, спрямованої на подолання бідності та покращення життя людей.

На рис. 2.3 розглянемо динаміку прожиткового мінімуму.

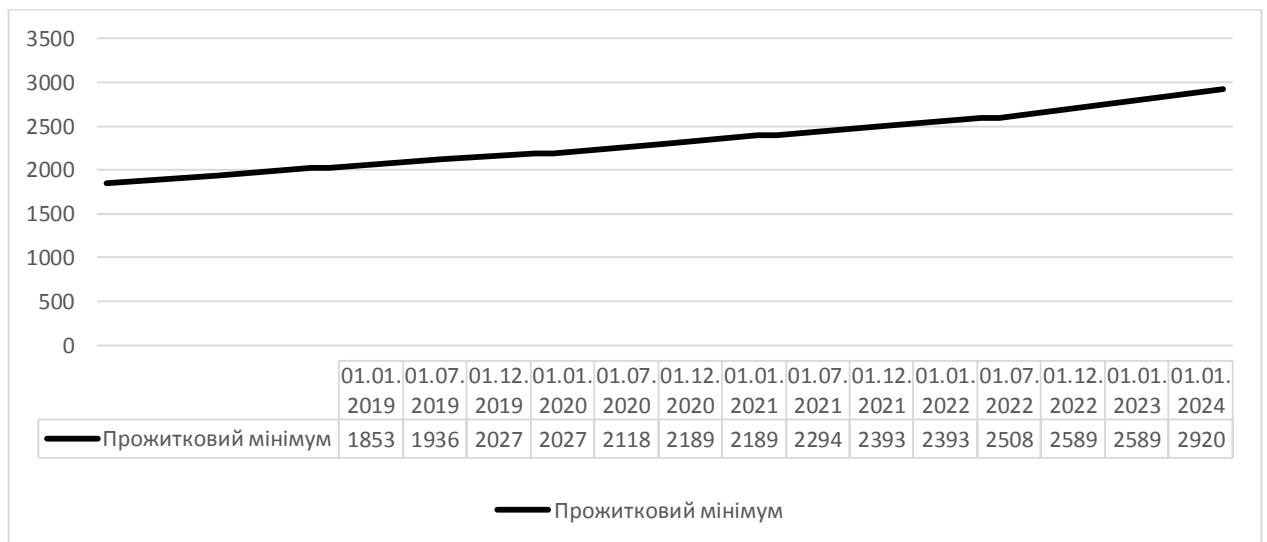


Рис. 2.3 Динаміка прожиткового мінімуму в Україні за 2019 – 2024 рр., грн.

Джерело: побудовано автором за даними [24].

Так, за даними рис. 2.3, можемо зробити висновки про те, що протягом 2019-2024 років прожитковий мінімум в Україні зростав щорічно. Важливо зазначити, що прожитковий мінімум в Україні використовується для розрахунку розміру державних допомог, пенсій та інших соціальних виплат. Тому його зростання має позитивний вплив на рівень життя найбідніших верств населення. Однак, прожитковий мінімум не відображає реальної потреби населення в товарах і послугах, та залишається заниженим. Загалом,



можна зробити висновок, що прожитковий мінімум в Україні є важливим соціальним показником, але він не відображає реальної потреби населення в товарах і послугах, тому його необхідно регулярно переглядати та підвищувати з урахуванням динаміки цін на товари і послуги.

Як вже зазначалось вище, прожитковий мінімум не відображає реальної потреби населення в товарах та послугах, та є заниженим. Розглянемо на рис. 2.4 розподіл населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами нижче прожиткового мінімуму.

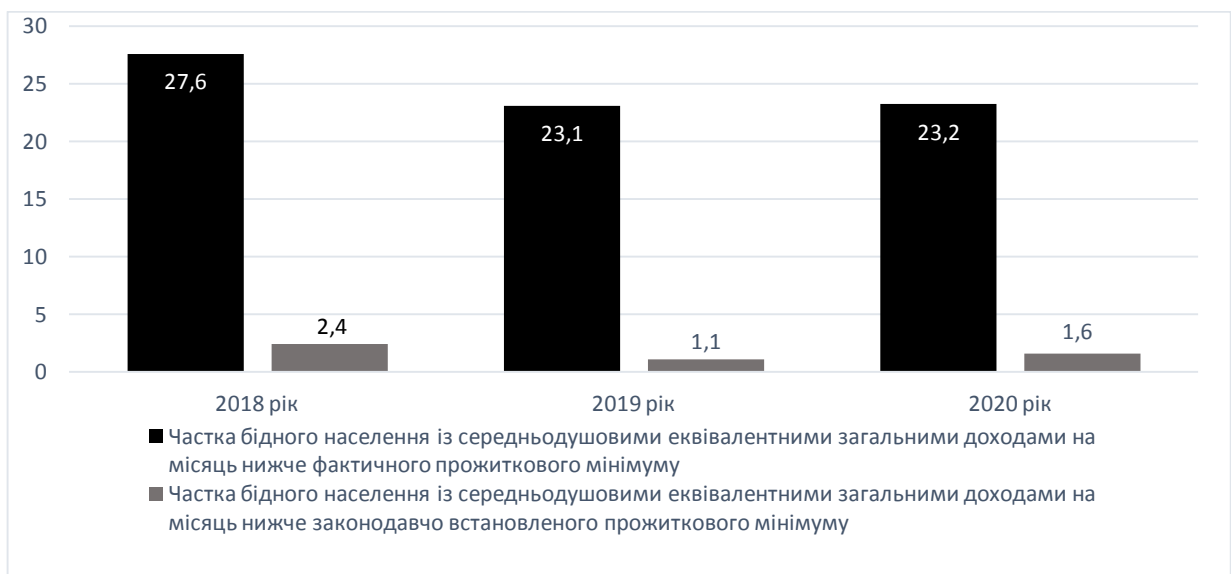


Рис. 2.4 Розподіл населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами нижче прожиткового мінімуму в Україні за 2018–2020 рр., %

Джерело: побудовано автором за даними [25].

Далі проведемо аналіз динаміки середнього розміру призначеної пенсійної виплати та середньої заробітної плати на рис. 2.5.

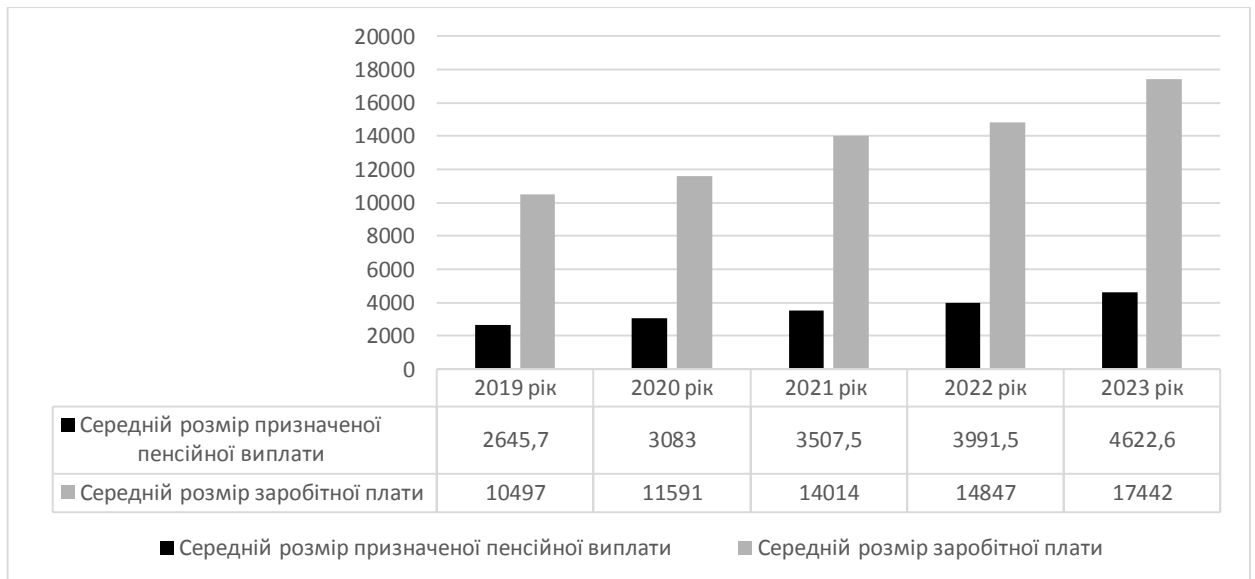


Рис. 2.5 Динаміка середнього розміру призначеної пенсійної виплати та середньої заробітної плати в Україні за 2019 – 2023 рр., грн.

Джерело: побудовано автором за даними [26; 27].

Отже, за рис. 2.5 можемо зробити відповідні висновки: за період з 2019 по 2023 рр. середній розмір призначеної пенсійної виплати в Україні збільшився на 74,7%, за цей же період середня заробітна плата зросла на 32,1%. Незважаючи на те, що пенсії зростають, вони все ще залишаються значно нижчими за середню заробітну плату. У 2023 році середня пенсія була менша середньої зарплати на 200%, це свідчить про те, що рівень життя пенсіонерів в Україні залишається низьким.

Проаналізуємо найбільшу та найнижчу заробітну плату в Україні з 2019 року по 2023 рік. У 2019 році середня заробітна плата зросла на 18,4% до 10 497 грн. У Києві українці отримували в середньому 15,8 тис. грн, тоді як найнижча зарплата становила трохи більше 8 тис. грн у Чернівецькій області. Середня заробітна плата в секторі авіаційного транспорту залишилася найвищою, знизившись до 27,3 тис. грн. У 2020 році середня зарплата становила 11 591 грн (+10,4%). До початку війни середня зарплата українців становила трохи більше 14 000 грн (+20,9%). У 2021 році знову зросли зарплати працівників авіатранспорту - до 28,5 тис. грн. Середні зарплати також були вищими у фінансовому та страховому секторі, а також у сфері інформації

та телекомунікацій. Найнижчі зарплати були у поштової та кур'єрській діяльності, тимчасовому розміщенні й організації харчування. За перший рік повномасштабної війни середня зарплата зросла на 5,9% до 14 847 гривень. Сектор інформації та комунікацій очолив список із зарплатою 308 000 гривень. За ним слідували фінансовий та страховий сектор (близько 28 000 грн) і сектор повітряного транспорту (близько 25 000 грн). Середня заробітна плата у 2023 році становила 17442 грн (+17,5%). Секторами економіки з найвищою середньомісячною заробітною платою були сектор інформації та комунікації - 37 946 грн, фінансова та страхова діяльність - 34393 грн, авіаційний транспорт - 31391 грн та професійна, наукова та технічна діяльність - 23413 грн. Найнижча середня заробітна плата була в бібліотеках, архівах, музеях та інших закладах культури - 10 990 грн [27].

Отже, проаналізувавши рівень доходів населення України за останні роки та їх відповідність до прожиткового мінімуму, можемо зробити відповідні висновки: прожитковий мінімум в Україні використовується для розрахунку державних допомог, пенсій та інших соціальних виплат, що має позитивний вплив на рівень життя найбільш вразливих верств населення. Проте, прожитковий мінімум не відображає реальної потреби населення в товарах і послугах, і залишається заниженим та його необхідно регулярно переглядати та підвищувати з урахуванням динаміки цін на товари і послуги.

Рівень доходів різних груп населення України протягом 2019-2024 років значно різнився, оскільки існує значний розрив між доходами найбагатших та найбільш вразливих верств населення. Середній розмір пенсії в Україні з 2019 по 2023 рік збільшився на 74,7%, але все ще значно нижчий за середню заробітну плату, середня заробітна плата за цей же період зросла на 32,1% та рівень життя пенсіонерів в Україні залишається низьким. За перший рік повномасштабної війни середня зарплата зросла на 5,9%, але в 2023 році спостерігається значна диференціація заробітних плат за сферами діяльності. Повномасштабна війна мала значний вплив на рівень доходів населення, але не призвела до його різкого зниження, спостерігається зростання заробітних

плат у деяких сферах діяльності, таких як сектор інформації та комунікацій, фінансова та страхова діяльність, авіаційний транспорт, разом з тим, війна призвела до зростання безробіття та бідності.

2.3 Аналіз показників середньомісячної заробітної плати в Україні за останні роки та її відповідність рівню мінімальної заробітної плати, напрями її використання

Вивчення динаміки та структури заробітної плати в Україні є надзвичайно актуальним завданням, адже саме цей показник визначає рівень життя населення, його купівельну спроможність, впливає на розвиток економіки та соціальну стабільність в країні. В умовах постійних змін економічної ситуації, зокрема, війни, аналіз середньомісячної заробітної плати, її співвідношення з мінімальним рівнем оплати праці та напрямів використання стає ще важливішим. Аналіз показників середньомісячної заробітної плати та її відповідність рівню мінімальної заробітної плати проведений наступним чином:

- динаміка середньомісячної заробітної плати;
- динаміка мінімальної заробітної плати;
- аналіз структури сукупних витрат населення.

Проаналізуємо динаміку середньомісячної заробітної плати на рис. 2.6. Загалом, протягом 2019 – 2022 рр. спостерігається стійке зростання середньомісячної заробітної плати в Україні. Середньомісячна заробітна плата протягом року має певні сезонні коливання, як правило, найвища зарплата спостерігається у грудні, а найнижча – у лютому, це може бути пов'язано з тим, що у грудні виплачуються річні бонуси та премії, а у лютому багато підприємств скорочують виробництво та звільняють працівників. Незважаючи на загальне зростання заробітної плати, у 2020 році спостерігалось її тимчасове падіння, це падіння було пов'язано з пандемією COVID-19, яка

призвела до локдаунів та економічного спаду, однак вже у 2021 році середня зарплата почала знову зростати.

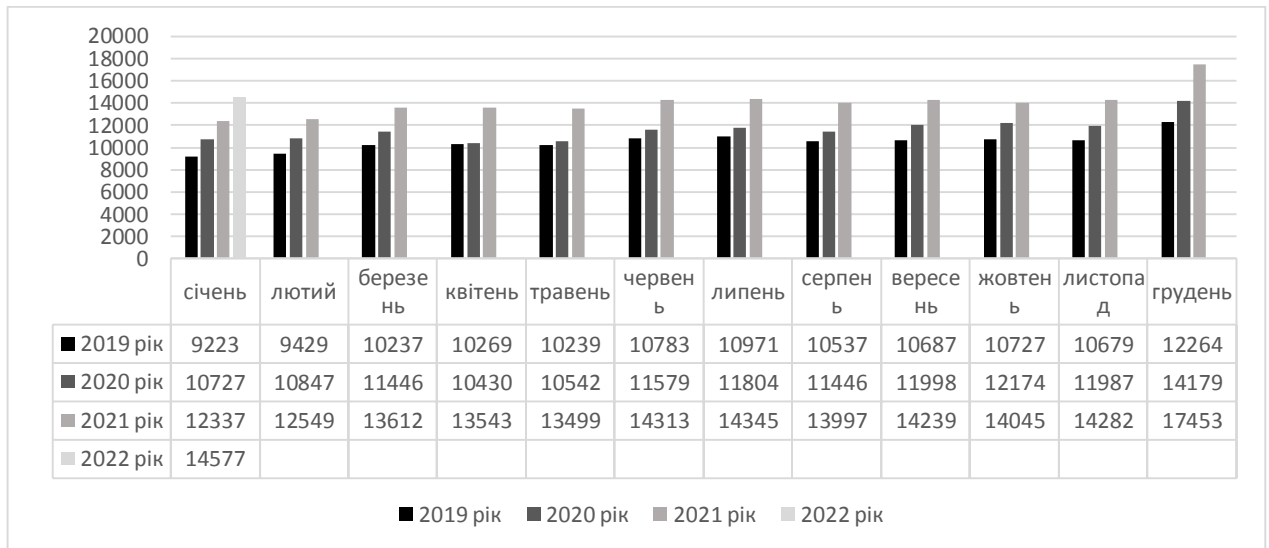


Рис. 2.6 Динаміка середньомісячної заробітної плати в Україні за 2019–2022 рр., грн.

Джерело: побудовано автором за даними [28].

Розглянемо динаміку мінімальної місячної та погодинної заробітної плати на рис. 2.7. Отже, з даних рис. 2.7 можемо узагальнити наступне: мінімальна місячна заробітна плата протягом 2019-2024 років значно зросла, подвоївшись за цей період. Погодинна мінімальна заробітна плата також протягом 2019-2024 років значно зросла, збільшившись майже вдвічі за цей період. Зростання мінімальної заробітної плати ймовірно, пов'язано з низкою факторів, таких як зростання інфляції, політичні рішення та прагнення зменшити рівень бідності.

Загалом, динаміка мінімальної та погодинної заробітної плати в Україні за 2019-2024 роки свідчить про значне зростання рівня заробітної плати для найнижчо-оплачуваних працівників та це є позитивним трендом, який може допомогти зменшити рівень бідності та покращити рівень життя людей.

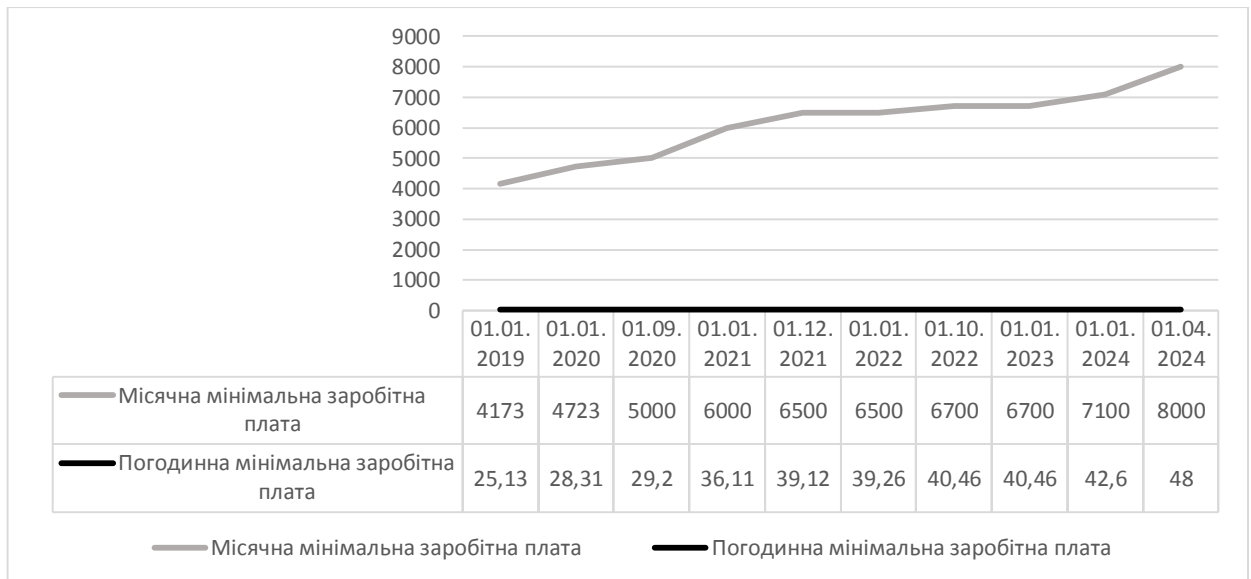


Рис. 2.7 Динаміка мінімальної місячної та погодинної заробітної плати в Україні за 2019 – 2024 рр., грн.

Джерело: побудовано автором за даними [29]

Для аналізу напрямків використання середньомісячної заробітної плати розглянемо табл. 2.3, в якій наведено аналіз структури сукупних витрат населення за 2018 – 2021 років.

Таблиця 2.3

Аналіз структури сукупних витрат населення в Україні за 2018– 2021 рр.

	2018 рік	2019 рік	2020 рік	2021 рік
Сукупні витрати в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, грн.	8308,6	9670,2	9523,6	11243,4
Структура сукупних витрат домогосподарств	відсотків			
Споживчі сукупні витрати	92,0	91,3	91,4	91,3
продукти харчування та безалкогольні напої	47,7	46,6	48,1	45,9
алкогольні напої, тютюнові вироби	3,4	3,2	3,5	3,0
непродовольчі товари та послуги	40,9	41,5	39,8	42,4
в тому числі				
одяг і взуття	5,4	5,5	4,8	4,8
житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива	15,2	14,6	14,4	15,2
освіта	1,0	1,1	0,9	1,0
Неспоживчі сукупні витрати	8,0	8,7	8,6	8,7

Джерело: побудовано автором за даними [30].

Отже, за даними табл. 2.3 можемо зробити наступні висновки: сукупні витрати населення України за 2018-2021 роки зросли на 35,3%. Найбільшу частку в структурі сукупних витрат протягом усього періоду дослідження займали споживчі сукупні витрати, у межах споживчих сукупних витрат найбільші частки припадали на продукти харчування та безалкогольні напої та непродовольчі товари та послуги. Частка неспоживчих сукупних витрат протягом усього періоду дослідження залишалася стабільною (8,0-8,7%). Сукупні витрати населення України зростали протягом усього періоду дослідження, за винятком 2020 року, коли спостерігалось незначне зниження.

Таким чином, проаналізувавши показники середньомісячної заробітної плати в Україні, можемо зробити відповідні висновки: середньомісячна заробітна плата в Україні протягом 2019-2022 років стійко зростала, за винятком тимчасового падіння в 2020 році через пандемію COVID-19. Мінімальна місячна та погодинна заробітна плата також значно зросли за цей період. Зростання заробітної плати ймовірно пов'язано з низкою факторів, таких як зростання інфляції, політичні рішення та прагнення зменшити рівень бідності.

Найбільшу частку в структурі сукупних витрат населення протягом 2018-2021 років займали споживчі сукупні витрати, у межах яких найбільші частки припадали на продукти харчування та безалкогольні напої та непродовольчі товари та послуги. Незважаючи на зростання заробітної плати, рівень життя в Україні все ще залишається невисоким, адже ціни на товари та послуги також зростають та існує значна нерівність у розподілі доходів в Україні, адже значна частина населення отримує заробітну плату значно нижчу за середню. Важливо, щоб зростання заробітної плати випереджало зростання цін, щоб це призвело до реального покращення рівня життя людей.

## РОЗДІЛ 3

### ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РЕГУЛЮВАННЯ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

#### 3.1 Основні проблеми регулювання доходів населення України

Регулювання доходів населення є критично важливим аспектом соціально-економічної політики будь-якої країни, включаючи Україну. Основні проблеми, з якими стикається Україна в цій сфері, включають:

- низький рівень доходів та нерівномірний розподіл доходів;
- інфляція;
- високий рівень безробіття та тіньової зайнятості;
- демографічні виклики;
- недосконала система оподаткування;
- недосконала система соціального забезпечення.

Отже, розглянемо наведені вище основні проблеми у регулюванні доходів населення України детальніше.

З початком повномасштабного збройного нападу РФ на Україну триває помітне зниження економічної активності, втрата доходів і значне прискорення зростання споживчих цін. Ці фактори призводять не тільки до вразливих верств, а й до зниження якості життя значної частини населення України в цілому. Існує тенденція до поглиблення нерівності доходів, особливо в районах, які найбільше постраждали від військових дій, що призвело до виникнення нових вразливих груп. Внаслідок повномасштабної військової окупації РФ української території 67% внутрішньо переміщених осіб (ВПО) прибули зі Східної України (згідно із опитуванням загального населення 2022 року). З іншого боку, із загального числа опитаних внутрішньо переміщених осіб 9% не мали доходу з початку війни, 47% вказали, що в даний час не отримують його, а 35% повідомили, що щомісячний дохід їх сім'ї не перевищує 5000 грн., що на 1500 грн. менше мінімальної заробітної плати в



Україні на початок 2022 року [31]. Внутрішньо переміщені особи загалом втратили значно більше, ніж інші, не лише тому, що вони покинули свої домівки та роботу, а й тому, що вони покинули свої сім'ї, установи, до яких вони були закріплені, свій звичний спосіб життя [32].

Офіційна статистика свідчить про те, що за період з 2017 року по 2021 рік розрив між доходами найбідніших та найбагатших верств населення України суттєво збільшився частка найбідніших 10% українців в загальних доходах зменшилася з 4,6% у 2017 році до 4,3% у 2021 році, а частка найбагатших 10% українців в загальних доходах зросла з 20,6% у 2017 році до 21% у 2021 році (з максимумом 21,7% у 2020 році). Тобто, десята частина найбагатших українців привласнила собі понад 20% всіх доходів, а десята частина найбідніших українців отримала лише 4,3% всіх доходів. Цей тренд свідчить про значне зростання нерівності в Україні протягом останніх років, що негативно впливає на добробут населення, соціальну згуртованість та економічне зростання [33]. Важливо зазначити, що офіційна статистика не дає повної картини розподілу доходів в Україні, адже не враховує тіньову економіку – значну частину доходів, які не декларуються та не оподатковуються, ця тіньова економіка, ймовірно, поширена більше серед заможних верств населення. Тому реальний рівень нерівності в Україні може бути значно вищим, ніж показує офіційна статистика.

Уряд України визнає проблему зростаючої нерівності в розподілі доходів та вживає заходів для її вирішення. Одним із ключових документів у цій сфері є Стратегія подолання бідності, затверджена Кабінетом Міністрів у 2016 році [34]. Стратегія передбачає «вдосконалення методики розрахунку прожиткового мінімуму, зближення його з показниками країн ЄС, забезпечення гідного рівня мінімальної заробітної плати, поетапне підвищення рівня оплати праці в різних галузях економіки» [35]. Для реалізації цих завдань у 2020 році був розроблений законопроект про зміни до законодавства щодо прожиткового мінімуму. Однак законопроект потребував доопрацювання та був винесений на друге читання. У результаті поданий

законопроект повернуто на доопрацювання і лише 7 лютого 2023 р. внесено до порядку денного до другого читання.

Окрім заходів, вже згаданих вище, Уряд України планує:

- впровадити гарантовану базову соціальну допомогу: адресну підтримку для найуразливіших верств населення, розмір якої буде залежати від рівня їхніх доходів;

- централізувати та діджиталізувати систему нарахування соціальних виплат, що дозволить зробити їх більш прозорими, більш адресними та ефективними;

- збільшити розмір соціальних виплат для тих, хто дійсно цього потребує завдяки введенню єдиного адресного інструменту соціальної підтримки [36];

- стимулювати економічну активність внутрішньо переміщених осіб, що допоможе їм покращити своє життя та інтегруватися в українське суспільство [37];

- зменшити гендерний розрив в оплаті праці – для цього буде реалізована Національна стратегія та план заходів щодо її виконання [38].

Інфляція суттєво впливає на систему регулювання доходів населення, створюючи ряд проблем та викликів, серед яких:

- знецінення доходів – зростання цін призводить до того, що за номінальною величиною доходи людей можуть зростати, але їх реальна купівельна спроможність зменшується, що негативно впливає на рівень життя населення, особливо на вразливі групи населення. Знецінення заробітної плати та соціальних виплат стимулює попит на додатковий заробіток, що може призвести до зростання тіньової економіки;

- ускладнення монетарної політики – центральні банки використовують монетарну політику, в т.ч. регулювання процентних ставок, для боротьби з інфляцією. Проте, підвищення процентних ставок може негативно впливати на економічне зростання та збільшувати витрати на обслуговування державного боргу. Уряд може вживати заходів щодо фіксування цін на певні

товари та послуги, але це може призвести до дефіциту та спотворення ринкових сигналів;

- необхідність коригування доходів – для збереження реальної купівельної спроможності населення держава вимушена періодично коригувати мінімальну заробітну плату, прожитковий мінімум та інші соціальні виплати, що може призвести до збільшення бюджетних витрат та потребувати пошуку додаткових джерел фінансування [39].

Високий рівень безробіття та тіньова зайнятість впливають на систему регулювання доходів населення, створюючи ряд наступних проблем та викликів:

- зменшення доходів державного бюджету – безробіття призводить до зменшення податкових надходжень до державного бюджету, що обмежує можливості уряду щодо фінансування соціальних виплат, програм підтримки зайнятості та інших важливих державних програм. Тіньова зайнятість також призводить до втрат податкових надходжень, оскільки тіньові роботодавці не сплачують податки та збори за своїх працівників;

- забезпечення ефективної зайнятості актуалізує важливість державного управління сферою зайнятості населення, що включає вирішення таких завдань: зменшення безробіття, усунення його наслідків, забезпечення ефективного працевлаштування населення та гарантування мінімального рівня заробітної плати тощо [40].

- зростання соціальних виплат – зростання безробіття призводить до збільшення кількості людей, які потребують державної підтримки у вигляді соціальних виплат, що додає додатковий тиск на бюджет та може призвести до дефіциту коштів для інших важливих видатків;

- послаблення стимулів до пошуку легальної роботи – існування тіньового сектору економіки може послаблювати стимул до пошуку легальної роботи, оскільки тіньова зайнятість часто пропонує вищу зарплату без необхідності сплачувати податки та дотримуватися трудового законодавства;

- негативні наслідки для економіки – тіньова зайнятість призводить до зниження продуктивності праці та погіршення інвестиційного клімату.

Демографічні виклики значно впливають на регулювання доходів населення, і в Україні ця проблема є особливо актуальною. Основні аспекти впливу включають:

- зростання навантаження на пенсійну систему – старіння населення призводить до збільшення частки пенсіонерів у загальній чисельності населення, що створює додатковий тиск на державну пенсійну систему, оскільки зростає кількість людей, які отримують пенсії, при одночасному зменшенні кількості працездатних осіб, які сплачують податки;

- зменшення робочої сили – зі зменшенням кількості працездатного населення зменшується і кількість людей, які можуть працювати і сприяти економічному зростанню. Це може призвести до уповільнення економічного зростання і, відповідно, до зниження доходів населення;

- міграція робочої сили – високий рівень еміграції молодих і кваліфікованих працівників у пошуках кращих умов праці та вищих заробітків призводить до втрати людського капіталу. Це зменшує потенціал економічного зростання і, відповідно, обмежує можливості для підвищення доходів населення;

- зменшення надходжень до бюджету – відтік робочої сили за кордон зменшує базу платників податків, що скорочує доходи державного бюджету і обмежує можливості для фінансування соціальних програм та ініціатив, спрямованих на підтримку доходів населення;

- збільшення кількості малозабезпечених сімей – соціально-демографічні зміни, такі як збільшення кількості неповних сімей або сімей, де лише один із батьків працює, можуть призводити до зростання числа малозабезпечених домогосподарств, що підвищує необхідність державної підтримки і створює додатковий тиск на бюджет [41].

Недосконала система оподаткування негативно впливає на регулювання доходів населення, створюючи наступні проблеми:

- стимулювання тіньової економіки – високі податки та складні податкові правила можуть стимулювати людей працювати в тіньовому секторі економіки, що призводить до того, що люди не платять податки, що зменшує надходження до державного бюджету та шкодить добросовісним платникам податків;

- негативний вплив на економічне зростання – високі податки на доходи та прибутки можуть негативно впливати на економічне зростання, адже вони можуть зменшувати стимул до інвестування та створення нових робочих місць [42].

Недосконала система соціального забезпечення у проблемах регулювання доходів населення проявляється наступним чином:

- бідність та соціальна ізоляція – неефективна система соціального забезпечення може призвести до того, що люди, які живуть у бідності або мають низький дохід, не матимуть достатнього доступу до їжі, житла, медичної допомоги та інших основних потреб, що може призвести до погіршення якості їхнього життя, соціальної ізоляції, втрати працездатності та інших проблем;

- несправедливий розподіл ресурсів – недосконала система соціального забезпечення може призвести до того, що деякі групи людей отримуватимуть непропорційно більшу частку соціальних виплат та послуг, ніж інші;

- неефективне використання коштів – неефективна система соціального забезпечення може призвести до того, що кошти будуть витрачатися неефективно, що призведе до дефіциту бюджету та недостатнього розміру соціальних виплат [43].

Отже, основними проблемами регулювання доходів населення України є те, що спостерігається значне зростання нерівності в доходах між багатими та бідними, війна в Україні значно погіршила цю проблему, призвівши до втрати доходів та зростання бідності. Зростання цін знецінює доходи населення, роблячи їх біднішими та ускладнює проведення монетарної політики для боротьби з інфляцією. Зменшуються доходи державного

бюджету через втрату податкових надходжень та збільшується потреба в соціальних виплатах. Демографічні виклики спричиняють зростання навантаження на пенсійну систему, та збільшення чисельності малозабезпечених сімей. Недосконала система оподаткування стимулює тіньову економіку та негативно впливає на економічне зростання. Недосконала система соціального забезпечення забезпечує несправедливий розподіл ресурсів, та може призвести до неефективного використання коштів.

### 3.2 Шляхи та напрямки вдосконалення регулювання доходів населення України

Одним із напрямів регулювання доходів домогосподарств повинно стати удосконалення механізму формування доходів через активізацію підприємницької діяльності населення, що дозволить забезпечити:

- стабільність джерел доходів населення та їх соціально прийнятний рівень;
- оптимальне співвідношення між джерелами формування доходів;
- зростання доходів соціально вразливих верств населення та зменшення проявів бідності в депресивних регіонах;
- перетворення заощаджень населення в інвестиційний капітал регіону.

Впровадження ефективних інструментів формування доходів для домогосподарств матиме значний позитивний вплив на регіональний соціально-економічний розвиток. Це призведе до зростання добробуту населення, стимуляції підприємницької активності та кращого забезпечення населення соціальними стандартами. Зважаючи на те, що значна частина громадян перебуває за межею бідності, а рівень доходів населення суттєво поляризований, одним з пріоритетних напрямків державної політики має стати податкове регулювання доходів. Його кінцевою метою має бути покращення матеріального становища людей та забезпечення справедливого розподілу фінансових ресурсів.

На сьогоднішній день дієвими інструментами податкового регулювання є:

- фінансова підтримка підприємницької діяльності;
- підвищення розміру неоподаткованого мінімуму доходів громадян;
- встановлення оптимальних ставок оподаткування доходів населення;
- надання обґрунтованих пільг з оподаткування доходів населення;
- посилення контролю за дотриманням законодавства у сфері оподаткування доходів населення.

Важливим напрямком регулювання доходів населення є регулювання заробітної плати, що досягається шляхом: забезпечення гарантій мінімального розміру оплати праці – встановлення мінімального рівня заробітної плати, який має бути достатнім для задоволення основних потреб людини; підтримання достатнього життєвого рівня громадян: забезпечення зростання заробітної плати темпами, що не відстають від зростання вартості життя; підтримки купівельної спроможності грошових доходів населення в умовах зростання цін – індексація заробітної плати з урахуванням рівня інфляції. Для реалізації цих завдань використовуються такі основні інструменти:

- підвищення розміру мінімальної заробітної плати – регулярний перегляд та оновлення мінімального рівня оплати праці відповідно до економічних умов [44];

- встановлення розмірів і умов оплати праці працівників підприємств та організацій, що фінансуються чи дотуються з бюджету – визначення чітких правил та норм оплати праці для працівників державного сектору;

- удосконалення механізму індексації грошових доходів населення – розробка та впровадження прозорого та справедливого механізму індексації заробітної плати, який враховує зміни цін на товари та послуги;

- посилення контролю за дотриманням законодавства у сфері оплати праці – проведення регулярних перевірок підприємств та організацій з метою виявлення та запобігання порушенням трудового законодавства.

На наш погляд, основними напрямками подальшого вдосконалення пенсійного забезпечення та соціальних допомог повинні бути наступні:

- впровадження ефективних механізмів підвищення пенсій;
- введення обмежувального максимального рівня пенсій для громадян;
- диференційований підхід до розміру пенсії з урахуванням стажу;
- введення пенсій не нижче прожиткового мінімуму;
- введення єдиних пенсійних правил для громадян, розробка заходів і механізмів стимулювання для створення ринкових передумов формування недержавних пенсійних фондів;
- встановлення обґрунтованих внесків на пенсійне страхування;
- удосконалення механізмів надання соціальної допомоги;
- посилення контролю за дотриманням законодавства в області пенсійного забезпечення [45].

На даному етапі розвитку України як незалежної держави існують проблеми з ефективним регулюванням доходів населення. Перш за все, воно спрямоване на створення якісних умов для людського розвитку та забезпечення постійного підвищення рівня життя. Для успішної реалізації реформ державного регулювання доходів населення необхідно:

- встановити рівень мінімальної заробітної плати, що відповідає рівню задоволення мінімальних життєвих потреб, на основі наявних можливостей та економічного зростання;
- надавати пріоритетну увагу виплаті заробітної плати на всіх підприємствах, запобігати затримці виплат і встановлювати систему, при якій роботодавець повинен виплачувати працівникові відсотки протягом періоду затримки;
- забезпечити впровадження механізмів індексації заробітної плати, які дозволяють підвищити купівельну спроможність заробітної плати за рахунок усунення дисбалансу між коливаннями цін і заробітної плати;



- впровадити нові підходи до формування організації бізнес-процесів, які повинні змінити структуру виробничих витрат і збільшити частку заробітної плати за рахунок впровадження нових і більш ефективних технологій;

- стимулювати детінізацію через податкові пільги – зменшити податкове навантаження на додану вартість, що є основним джерелом формування фонду оплати праці та інвестиційних ресурсів на підприємствах.

Запровадження пільг щодо сплати податку на додану вартість для стимулювання компаній підвищувати заробітну плату полягатиме у наступному: при підвищенні рівня заробітної плати підприємства отримують можливість сплачувати ПДВ на пільгових умовах. Останній пункт є позитивним для всіх ринкових питань. Підвищення рівня доходів населення веде до зростання платоспроможності, що виражається у збільшенні потреб і можливості купувати більше і різні види продукції. Підвищення рівня споживання веде до зростання рівня виробництва, що компенсує країні втрачені кошти на створення стимулу для компаній сплачувати податок на додану вартість за рахунок збільшення обсягів продажу. Негативним впливом цього явища є зростання інфляції, що може призвести до зменшення реальних доходів. З іншого боку, такі позитивні аспекти, як підвищення заробітної плати та збільшення виробництва, можуть призвести до економічного зростання та збільшення ВВП.

Система державного регулювання доходів повинна ґрунтуватися на принципах, які сприяють прогресивному розвитку як соціальної сфери, так і ринкової економіки:

- взаємодія державних та ринкових механізмів регулювання доходів – забезпечення безперебійної роботи ринкового механізму формування доходів, доповнення його державним регулюванням;

- відповідність рівня доходів вартості життя – гарантування достатності доходів для задоволення базових потреб населення;

- створення умов для людського розвитку – забезпечення достатнього рівня доходів для інтелектуального, фізичного та духовного розвитку людини;

- соціальна справедливість – запобігання надмірному розриву в рівнях доходів різних верств населення, сприяння максимально рівномірному розподілу доходів між усіма верствами населення.

Замість того, щоб посилювати податковий тиск на фонд оплати праці, пропонується частково перекласти податок на одержувачів доходів. Це може призвести до значного збільшення надходжень до бюджету за рахунок детінізації економіки. Стимул для виходу з тіні – зниження податків на фонд оплати праці зробить офіційну зарплату більш вигідною для працівників, спонукаючи роботодавців платити "білу" зарплату, що призведе до збільшення податкових надходжень від цих працівників; підтримка пріоритетних галузей – зростання офіційних зарплат зробить роботу в таких сферах, як наука, культура, промисловість та охорона здоров'я, більш привабливою, що сприятиме їх розвитку; скорочення тіньового сектору – зниження податкового тиску робить тіньовий сектор менш вигідним, стимулюючи підприємців вести легальний бізнес.

У сучасних умовах справедливий розподіл доходів стає не просто моральним питанням, а й ключовим фактором для економічного розвитку та стабільності. Чотирма основними причинами підтвердження цьому є:

- стимулювання внутрішнього споживання. Зазвичай, люди з високими доходами схильні до вивезення капіталу за кордон та споживання імпортованих товарів. Зниження рівня доходів більшості населення веде до скорочення їх купівельної спроможності, що негативно впливає на вітчизняне виробництво. Натомість, справедливий розподіл доходів, який призведе до зростання добробуту низькооплачуваних верств населення, стимулюватиме попит на вітчизняні товари та послуги, що, в свою чергу, сприятиме розвитку економіки;

- підвищення якості трудових ресурсів. Низький рівень доходів та обмежений доступ до якісної освіти та охорони здоров'я негативно впливають на людський капітал. Справедливий розподіл доходів, який дозволить людям з низьким рівнем життя покращити доступ до освіти та медичних послуг,

призведе до підвищення якості трудових ресурсів, що, в свою чергу, стимулюватиме економічне зростання;

- зниження соціальної напруги. Зростаюча нерівність у доходах веде до соціальної напруги та невдоволення населення. Справедливий розподіл доходів, який зменшить цю нерівність, сприятиме створенню більш стабільної та згуртованої суспільної атмосфери, що є сприятливим середовищем для економічного розвитку;

- підтримка реформ. Низькооплачувані верстви населення, які не відчують покращення свого життя внаслідок реформ, можуть їм протистояти. Справедливий розподіл доходів, який дозволить людям з низьким рівнем життя відчутти позитивні результати реформ, сприятиме їх підтримці та кращому впровадженню.

Таким чином, справедливий розподіл доходів - це не лише питання соціальної справедливості, а й економічна необхідність. Впровадження політик, спрямованих на більш рівномірний розподіл доходів, може стати ключовим фактором для забезпечення стабільності та стійкого економічного зростання в Україні.

Окрім прямого впливу на доходи через податки та інші інструменти, держава може використовувати й опосередковані методи регулювання. До таких методів належать:

- визначення стратегії розвитку. Держава має чітко визначити стратегію розвитку країни, включаючи пріоритети соціальної політики та основні пропорції суспільного відтворення, що створить сприятливе середовище для бізнесу та стимулюватиме підприємства до розвитку в пріоритетних напрямках, що призведе до зростання доходів населення;

- індикативне планування. Держава може використовувати індикативне планування, щоб орієнтувати приватні підприємства на виконання певних цілей та завдань, що буде ефективним, якщо держава має чіткий план дій і спроможна його реалізувати. Проте, якщо держава не виконує своїх зобов'язань, індикативне планування може бути неефективним;

- непряме оподаткування. Держава може використовувати різні інструменти непрямого оподаткування, такі як мита, акцизи та податок на додану вартість, щоб впливати на доходи населення та стимулювати певні види економічної діяльності. Наприклад, зниження податків на певні товари може зробити їх більш доступними для населення, що може призвести до зростання попиту та доходів виробників;

- соціальне страхування та допомога. Держава може використовувати систему соціального страхування та соціальної допомоги, щоб підтримувати людей з низькими доходами та стимулювати їх до працевлаштування, що може допомогти скоротити нерівність у доходах та сприяти соціальній стабільності. Важливо зазначити, що державне регулювання доходів має бути комплексним та враховувати різні фактори. Не існує універсального підходу, який би підходив всім країнам в усі часи. Ефективність державного регулювання залежить від конкретних соціально-економічних умов країни та здатності держави реалізовувати свою політику [46].

Отже, шляхами та напрямками вдосконалення регулювання доходів населення України є введення прогресивної шкали оподаткування доходів фізичних осіб, стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу, боротьба з тіньовою економікою, вдосконалення системи соціальних виплат, реалізація політики зайнятості населення.

## ВИСНОВКИ

Отже, провівши дослідження кваліфікаційної роботи за темою «Регулювання доходів населення України» можемо зробити наступні висновки:

1. Визначили сутність поняття «доходи населення», їх види та функції. Отже, доходи населення - це сукупність грошових та натуральних надходжень, що забезпечують життєдіяльність людей. Доходи поділяються на особисті (до сплати податків) та наявні (після сплати податків). За джерелом поділяються на трудові, нетрудові, приховані. За етапом життя населення – доходи від праці, соціальні трансферти, пенсії та допомоги. Оплата праці – винагорода за виконану роботу, визначена трудовим законодавством, складається з заробітної плати, оплати відпусток, святкових днів, інших виплат. Соціальні трансферти – передача ресурсів населенню з боку держави та некомерційних організацій, можуть надаватися в натуральній та грошовій формах (пенсії, допомоги, стипендії). Функціями доходів є забезпечення певного рівня життя, стимулювання до включення у виробничий процес. Прожитковий мінімум – мінімальна межа доходів, нижче якої люди вважаються бідними, використовується для встановлення мінімальних розмірів зарплати, пенсій, стипендій. Доходи населення є важливим фактором, що визначає рівень життя та економічний стан суспільства. Розуміння динаміки та розподілу доходів дає можливість розробляти та впроваджувати ефективну соціально-економічну політику;

2. Наведено фактори, що впливають на формування доходів населення. Факторами, що впливають на доходи населення визначено наступні: на мікрорівні – зайнятість, власність, нетрудові доходи, професійний статус, рівень кваліфікації, склад сім'ї, наявність утриманців, рівень освіти, на мезорівні - рівень прибутковості підприємств, динаміка доходів та розмір підприємства, частка ринку, політика оплати праці, рівень соціальної відповідальності бізнесу, наявність заохочувальних виплат та соціального

паketу, статево-вікова, освітня структура населення, на макрорівні - розвиток суспільного виробництва, обсяги ВВП, соціально-економічний розвиток, рівень тінізації економіки, монетарна та фіскальна політика, зовнішньоекономічна політика, інфляція;

3. Визначено інструменти та методи регулювання доходів населення. Методи регулювання доходів населення поділяються за формою впливу (прямі та непрямі) та за засобами впливу (правові, адміністративні, економічні). Інструментами регулювання є встановлення мінімальної заробітної плати, соціальні трансферти, податкова система;

4. Проаналізовано структуру доходів населення України та джерела їх формування. Заробітна плата залишається основним джерелом доходів, збільшується частка соціальних трансфертів, що свідчить про зростання залежності населення від державної підтримки, зростає частка прибутку та змішаного доходу, що може свідчити про збільшення диференціації доходів;

5. Проведено аналіз доходів різних груп населення України за останні роки та їх відповідність прожитковому мінімуму. Прожитковий мінімум використовується для розрахунку соціальних виплат, але він занижений та не відображає реальної потреби населення. Середній розмір пенсії в Україні з 2019 по 2023 рік збільшився на 74,7%, але все ще значно нижчий за середню заробітну плату;

6. Проаналізовано показники середньомісячної заробітної плати в Україні за останні роки та її відповідність рівню мінімальної заробітної плати, напрями її використання. Найбільшу частку в структурі сукупних витрат населення протягом 2018-2021 років займали споживчі сукупні витрати, у межах яких найбільші частки припадали на продукти харчування та безалкогольні напої та непродовольчі товари та послуги. Незважаючи на зростання заробітної плати, рівень життя в Україні все ще залишається невисоким, адже ціни на товари та послуги також зростають;

7. Визначено основні проблеми регулювання доходів населення України. Зростання цін знецінює доходи населення, роблячи їх біднішими.

Уряд вживає заходів щодо зменшення впливу інфляції на доходи населення, але вони не завжди ефективні. Зменшуються доходи державного бюджету через втрату податкових надходжень та зростає потреба в соціальних виплатах;

8. Наведено шляхи та напрямки вдосконалення регулювання доходів населення України. Основними напрямками вдосконалення регулювання доходів населення визначено податкове регулювання, регулювання заробітної плати, соціальну допомогу.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Панчишин С., Савлук М. Доходи та заощадження в перехідній економіці України. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2003. С. 406.
2. Саввов А. А. Доходи населення України та їх динаміка. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2009. №2. С. 121-126.
3. Баланда А. Л. Диференціація населення України за рівнем доходів та її вплив на соціальну напругу. *Вісник БУМіБ*. 2008. № 4(4). С.91-95.
4. Гвелесіані А. Г. Диференціація грошових доходів населення: аналіз, прогноз та механізм регулювання: монографія. Київ, 2008. 155 с.
5. Гудима О. В. Шляхи удосконалення доходів і видатків населення. *Держава та регіони*. 2008. № 4. С. 42-46.
6. Кваснікова Г. С. Доходи населення та економічний стан держави. *Актуальні проблеми економіки*. 2009. С. 53-60.
7. Лібанова Е. М. Нерівність в українському суспільстві: витоки та сучасність. *Економіка України*. 2014. № 3. С. 4-19.
8. Економічна сутність оплати праці. Економічна сутність та форми оплати праці URL: <http://uareferat.com/>
9. Попрозман О. І. Засоби державного управління розвитком соціальної інфраструктури України. *Формування ринкових відносин в Україні: зб. наук. пр.* Наук.-дослід. екон. ін-ту. Київ, 2016. Вип. 1 (176). С. 13–18.
10. Соколовська А.М. Основи теорії податків: навчальний посібник. Київ: 2010. 326.
11. Білецька Л. В., Білецький О. В., Савич В. І. Економічна теорія: Політекономія. Мікроекономіка. Макроекономіка: навч. посіб. 2-ге вид. переробл. та допов. Київ: Центр учб. л-ри, 2009. 688 с.
12. Про прожитковий мінімум: Закон України від 15.07.1999 № 966-XIV (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966-14#Text>



13. Юрчик Г. М., Самолюк Н. М. Доходи населення: теоретичний аспект, структурно – динамічні характеристики формування в Україні. URL: <https://visnyk.nuwm.edu.ua/index.php/econ/article/view/ve4202220>
14. Дворник І. В. Теоретико-методологічні засади формування рівня доходів сільського населення. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Сер. Економіка, аграрний менеджмент, бізнес*. 2013. Вип. 181(4). С. 114–122.
15. Назарова Г. В., Гончарова А. В., Семенченко С. Ю. Регулювання доходів соціальних груп населення: монографія. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2019. 271 с.
16. Жеребило І. В., Колодій С. К. Методи та інструменти державного регулювання доходів населення: теоретичний аспект. *Регіональна економіка*. 2018. № 4. С. 85-93. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/regek\\_2018\\_4\\_11](http://nbuv.gov.ua/UJRN/regek_2018_4_11).
17. Павліха Н. В., Цимбалюк І. О., Уніга О. В., Коцан Л. М., Савчук А. Ю. Економіка добробуту: регулювання доходів населення та розвиток ринку праці: монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2022. 212 с.
18. Національний інститут стратегічних досліджень. Мінімальна заробітна плата як інструмент економічної політики та державна соціальна гарантія. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/sotsialna-polityka/minimalna-zarobitna-plata-yak-instrument-ekonomichnoyi-polityky-ta>
19. Клименко А. Л. Стандарти і гарантії соціального забезпечення: міжнародно-правовий і вітчизняний контекст : монографія. Харків: Юрайт, 2019. 176 с.
20. Краус Н.М., Краус К.М., Марченко О.В. Актуальні проблеми фінансів та економіки: навчальний посібник. Київ: Аграр Медіа Груп, 2023. 286 с
21. Державна служба статистики України. Доходи та витрати населення у 2020 році. URL: [https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat\\_u/2022/zb/02/doh\\_2020.pdf](https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/02/doh_2020.pdf)

22. Державна служба статистики України. Доходи та витрати населення у 2021 році. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/express/expr2022/03/29.doc>
23. Державна служба статистики України. Структура сукупних ресурсів домогосподарств. URL: [https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/gdvdg/ssr/arh\\_ssr\\_u.htm](https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/gdvdg/ssr/arh_ssr_u.htm)
25. Прожитковий мінімум в Україні. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/wagemin/>
25. Державна служба статистики України. Статистичний збірник. Україна у цифрах. Київ. 2021. URL: [https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat\\_u/2021/zb/07/zb\\_Ukraine%20in%20figures\\_20u.pdf](https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/07/zb_Ukraine%20in%20figures_20u.pdf)
26. Дані про середній розмір пенсійної виплати. Офіційний сайт Пенсійного фонду України. URL: <https://www.pfu.gov.ua/statystyka/dani-pro-serednij-rozmir-pensijnoyi-vyplaty/>
27. Як змінювалася середня зарплата в Україні під час війни. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2024/03/06/infografika/ekonomika/yak-zminyuvalasya-serednya-zarplata-ukrayini-vijny>
28. Середня місячна заробітна плата в Україні. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/average/2022/>
29. Мінімальна заробітна плата в Україні. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/min/>
30. Державна служба статистики України. Структура сукупних витрат домогосподарств. URL: [https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/gdvdg/ssv/arh\\_ssv\\_u.htm](https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/gdvdg/ssv/arh_ssv_u.htm)
31. Звіт МОМ про внутрішнє переміщення в Україні опитування загального населення. Раунд 7 23 липня 2022 року. Біженці та вимушено переміщені особи. URL: <http://nowar.nbu.gov.ua/post/0000269>
32. Комплексне дослідження «Як війна змінила мене та країну. Підсумки року». Соціологічна група «Рейтинг». URL: [https://ratinggroup.ua/files/rating\\_group/reg\\_files/rating\\_war\\_changed\\_me\\_and\\_the\\_country\\_february\\_2023.pdf](https://ratinggroup.ua/files/rating_group/reg_files/rating_war_changed_me_and_the_country_february_2023.pdf)

33. Витрати і ресурси домогосподарств України у 2021 році. (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України). Статистичний збірник. Частина 1. Київ, 2022. URL: <https://ukrstat.gov.ua/>

34. Про схвалення Стратегії подолання бідності: Розпорядження Кабінету Міністрів України №161-р. від 16.03.2016 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-2016-%D1%80#Text>

35. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання питань формування прожиткового мінімуму та створення передумов для його підвищення: Проект Закону України №3515 від 20.05.2020. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/2438>

36. В Україні запровадять принцип гарантованої базової соціальної допомоги. *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3682334-v-ukraini-zaprovadat-princip-garantovanoi-bazovoi-socialnoi-dopomogi.html>

37. Уряд схвалив Стратегію державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року. Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України. URL: <https://minre.gov.ua/2023/04/07/uryad-shvalyv-strategiyu-derzhavnoyi-polityky-shhodo-vnutrishnogo-peremishhennya-na-period-do-2025-roku/>

38. Уряд послідовно працює над зменшенням гендерного розриву в оплаті праці в Україні. *Урядовий портал*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uriad-poslidovno-pratsiuie-nad-zmshenniam-hendernoho-rozryvu-v-oplati-pratsi-v-ukraini>

39. Інфляція залишатиметься помірною, а економіка надалі відновлюватиметься у 2024–2026 роках. Інфляційний звіт НБУ. *Національний банк України*. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/inflyatsiya-zalishatimetsya-pomirnoyu-a-ekonomika-nadali-vidnovlyuvatimetsya-u-20242026-rokah--inflyatsiyuniy-zvit-nbu>

40. Тесленко Д. С., Гбур З. В. Державне управління сферою зайнятості населення. *Інвестиції: практика та досвід*. 2022. Вип. № 5-6. С.57-63.

41. Центр безпекових досліджень «СЕНСС». Демографічна ситуація як чинник національної безпеки. URL: <https://censs.org/demographic-situation-as-a-factor-of-national-security/>

42. Давиденко Н. М., Жовніренко О. В., Оліфер О. І. Вплив тіньової економіки на податкову систему країни. 2020. *Підприємництво та інновації*. Вип. № 13. с.94-98.

43. Ткачук О. В. Соціальне забезпечення як передумова подолання бідності та соціальної ізоляції населення. *Економіка, управління та адміністрування*. 2019. Вип. № 3 (89). с. 66-70.

44. Національний інститут стратегічних досліджень. Мінімальна заробітна плата як інструмент економічної політики та державна соціальна гарантія. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/sotsialna-polityka/minimalna-zarobitna-plata-yak-instrument-ekonomichnoyi-polityky-ta>

45. Грушка В.І., Скулиш Ю.І. Пенсійна система: підручник. 4-те вид., доп. і перероб. Київ, 2019. 512 с.

46. Румик І.І. Розвиток фінансового сектору: стан, фінансова інклюзія, візія та стратегія дій. Соціально-економічні та правові аспекти розвитку суспільства: колективна монографія. Київ: ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», 2020. С. 132-145.